شهري

شهري

بهتر ماحول جي لاءِ
جنوري کان مارچ 1996ع

اندرين صفحن ۾ پڙهندا

- سنڌ جا ماحولياتي مسئلا
- کيرٿر نيشنل پارڪ جي قلمبندي
- ماحول لاءِ انجنيئر

منڇر سخت ماحولياتي ڏباءَ ۾

”شهريءَ“ جو ورڪشاپ شهرين ۾ ڪوتاهين [illegible] ختم ڪرڻ جي سلسلي ۾ ڪوشش.

شهريءَ پاران [illegible] پريس ۾ ماحولياتي صحافت جي عنوان هيٺ ٿيو ورڪشاپ ٢٥-٢٤ نومبر تي دادوءَ ۾ ڪيو ويو جنهن ۾ دادو، سيوهڻ ۽ حيدرآباد ريجن جي ١٩ صحافين شرڪت ڪئي.

ڪراچيءَ مان ميڊيا ۽ رابطي واري سب ڪميٽيءَ جا ميمبر حسن جعفري ۽ حميرا رحمان، ٻيا ميمبر صحافي ۽ شهري اسٽاف دادوءَ ۾ ٢٤- نومبر تي ٺٽيءَ جو ٣- لڳي ڏاري ڪراچيءَ کان ٦- ڪلاڪن جو سفر ڪري پهتا ۽ ساڻن شامل ٿيا. ورڪشاپ ۾ هر صحافيءَ رپورٽون زباني پيش ڪيون، ماحولياتي مسئلن تي ۽ انهن ڏس ۾ شهريءَ جي تعارف سان گڏ شهريءَ جي [illegible] احوال به ڏنو ويو. ان کان پوءِ اما رات سيوهڻ ۽ دادو شهرن جو دورو ڪيو ويو.

ٻئي ڏينهن تي هڪ موبائل ورڪشاپ، فيلڊ دورو ۽ ان دوران منڇر ڍنڍ کي درپيش ماحولياتي مشڪلاتن تي گفتگو ڪئي وئي.

ان موقعي تي شريڪ ٿيندڙ صحافين پاران منڇر ڍنڍ ۽ مين نارا ويلي ڊرين تي اسڪوپ SCOPE پاران ٿيل مواد جي ڪاپين سميت [illegible]ن جا تراشا پڻ پيش ڪيا ويا. [illegible] ڪاغذ ورهايا ويا ۽ انهن تي بحث پڻ ڪيو ويو.

ورڪشاپ جون خاص ڳالهيون:

ورڪشاپ ۾ سڀ کان اهم ڳالهه اها پڌري ٿي ته صحافي برادريءَ کي اطمينان ۽ احساس ٿي رهيو هو ته شهري علائقي سان تعلق رکندڙ هڪ ماحولياتي گروپ (شهري) ڪا اهڙي ڪوشش ڪئي آهي ته ڳوٺن ۽ شهرن جي فرق جي وڇوٽي ختم ٿئي. هيءَ ڪوشش سڄي ورڪشاپ دوران ساراهي وئي ۽ ان تي تبصرو ڪيو ويو. شريڪ ٿيندڙن ۽ ”شهري“

باقي صفحي ٢ تي

منڇر جي خراب صورتحال

اسڪوپ جي ماحولياتي انتظام، تحقيق ۽ اطلاعات واري مرڪز جي هڪ ٽيم تازو ئي دادو ضلعي ۾ واقع منڇر ڍنڍ تي ماحولياتي اثرن بابت هڪ سروي ڪيو آهي. جيڪا ڪافي حوالن موجب ايشيا ۾ مٺي پاڻيءَ جي وڏي ۾ وڏي قدرتي ڍنڍ آهي.

سروي ۾ ڍنڍ جو سفر، پاڻي جا نمونا کڻڻ، عوام جو نڪته نظر معلوم ڪرڻ ۽ مقامي ملاحن کان انٽرويو وٺڻ شامل هو. منڇر ڍنڍ کيرٿر جي جبلن مان وهي ايندڙ برساتي وهڪري سبب وجود ۾ آئي آهي ۽ اهو هڪ عظيم آبي سرشتو آهي.

سروي ٽيم مشاهدو ڪيو ته منڇر ڍنڍ ماحولياتي لحاظ کان تباهيءَ جي ڪنڌيءَ تي پهچي چڪي آهي جو ته ان جو تازو ۽ مٺو پاڻي تيزيءَ سان کارو ٿيندو پيو وڃي. ان صورتحال جو تعلق سڌيءَ ريت سنڌ جي زرعي علائقن ۾ سم ۽ ڪلر جي لعنت پکڙجڻ سان آهي. منڇر ڍنڍ جي هاڻوڪي خراب حالت جي پويان موجود سببن ۾ خراب رٿابندي ۽ ماحولياتي پهلوئن کي نظرانداز ڪرڻ به شامل آهي.

اسڪوپ جي ٽيم ڍنڍ جي

باقي صفحي ١٩ تي

منڇر ڍنڍ ۾ ترندڙ گهر

منڇر ڍنڍ جي ڪناري تي آباد هڪ ڳوٺڙو

گروپ جي وچ ۾ ماحولياتي معلومات جي دلچسپ اسمن جي ڏي وٺ ڪئي وئي.

* ته جوهيءَ وارو ننڍڙو شهر جيڪو ۱۹۹۳ع وارين ٻوڏن ۾ بري طرح متاثر ٿيو هو، اڄ تائين ان ٻوڏ کان پوءِ وارن عذابن ۾ ڦاٿل آهي. گدلو پاڻي ننڍڙن ٻارن ۽ مائرن لاءِ موت جو ڪارڻ آهي. سم ۽ ڪلر سبب ٻنيون بحال ٿي نه سگهيون آهن. (شبانه گوپانگ ڄاڻايو).

* علائقي ۾ وڻن پوکڻ جي ڪوشش تمام ٿوري ۽ نه هئڻ برابر آهي. هن ڏس ۾ نجي ڪوشش جي همٿ افزائي ٿئي ٿي. ورڪشاپ جو هڪ شريڪ جيڪو مقامي زميندار هو، پاڻ ذاتي وڻڪاري جي مهم ۾ مصروف هو ۽ هن پنهنجين زمينن تي هزارين ٻوٽا پوکيا هئا ۽ ٻين زميندارن کي به آماده ڪيو هو ته اهي به ائين ڪن. ان سان ثابت ٿيو ته ۱۹۴۷ع کان اڳ آبادياتي نظام دوران جتي جتي ۽ رستن، روڊن، هاءِ وين، واهن جي ڪنڌين تي گهڻي تعداد ۾ وڻ پوکيا ويا آهن، انهن جي نه رڳو اهو ته ڪا سنڀال نه ٿي. پر حقيقت ۾ وڏي واڍي ٿي آهي. پتو پيو ته ان لاءِ ذميوار ايجنسيون فوج، هاءِ وي ۽ آبپاشي کاتو هئا. هنن اهو ڪم ان لاءِ ڪيو ته جيئن سنڌن پنهنجا ٺاسڪ سولائيءَ سان پورا ٿين.

وڻن جي وڏي پئماني تي واڍيءَ سبب علائقي جي اڪيچار زندگي متاثر ٿي آهي ۽ ننڍا پکي ۽ جيت علائقي مان ڪم ٿي رهيا آهن. شرڪت ڪندڙن موجب اهي پکي ۽ جيت قدرتي پاڻ ۽ فصلن کي جيتن جي حملن کان بچاءُ مهيا ڪندا هئا.

۱۹۴۷ع کان اڳ آبادياتي نظام دوران جتي جتي ۽ رستن، روڊن، هاءِ وين، واهن جي ڪنڌين تي گهڻي تعداد ۾ وڻ پوکيا ويا آهن، انهن جي نه رڳو اهو ته ڪا سنڀال نه ٿي. پر حقيقت ۾ وڏي واڍي ٿي آهي. پتو پيو ته ان لاءِ ذميوار ايجنسيون فوج، هاءِ وي ۽ آبپاشي کاتو هئا. هنن اهو ڪم ان لاءِ ڪيو ته جيئن سنڌن پنهنجا ٽاسڪ سولائيءَ سان پورا ٿين.

شهري جا ميمبر ۽ صحافي مذاڪري ويل منڇر ڍنڍ تي

شهري

206-G، بلاڪ ۲، پي اي سي ايڇ ايس ڪراچي-۷۵۴۰۰ پاڪستان
فون نمبر: ۰۱۴۹-۴۵۳-۰۱۴۹
فيڪس: ۴۵۴۸۲۲۶-۲۱-۹۲

ايڊيٽر
حميرا رحمان- بدر ابڙو
فون: ۳۹۱۷-۴۹۲، فون فيڪس: ۸۱۱۸-۴۹۴

مئنيجنگ ڪميٽي:
چيئرپرسن: قاضي فيض عيسيٰ
وائيس چيئرپرسن: حسن جعفري
جنرل سيڪريٽري: عنبر علي ڀاٽي
خزانچي: خطيب احمد
ميمبرس: دانش آذر زوبي- فرحان انور- وڪٽوريا ڊي سوزا- حسن مرچنٽ- عمران شيخ- نويد حسن- حميرا رحمان

"شهري" اسٽاف:
ڪوآرڊينيٽر: مسز منصور
اسسٽنٽ ڪوآرڊينيٽر: عامره قيصر
آفيس اسسٽنٽ: تمثيل احمد
انچارج قانوني شعبو: عنبر علي ڀاٽي

"شهري" سب ڪميٽيون:
۱- آلودگي- خطيب
۲- تحفظ ورثو- دانش آذر زوبي- حميرا رحمان
۳- سڌ سماءُ ۽ رابطا
حميرا رحمان- حسن جعفري
۴- قانون: قاضي فائز عيسيٰ- عنبر علي ڀاٽي
۵- باغ ۽ تفريح (ترقي): خطيب احمد
۶- ڦلڊن جو حصلو: عمران شيخ

سب ڪميٽين لاءِ ميمبر شپ "شهري" سي بي اي جي سڀني ميمبرن لاءِ کليل آهي.

هتي ڇپيل مضمونن جي ڪنهن به هڪ ڇپائيءَ جي اجازت ڪانهي ته، جيڪڏهن حوالو ڏنو وڃي. "شهري" جي نيوزليٽر ۾ ڇپيل مضمون/ خبرن سان ايڊيٽر/ ايڊيٽوريل بورڊ جو سهمت هجڻ ضروري ناهي.

سهائتا جي اجازت ڪئي وڃي ٿي
سهائتا لاءِ خواهشمندن کي ليڪ جي رهنمائي لاءِ "شهري" آفيس سان رابطو ڪرڻ گهرجي. "شهري" نيوزليٽر هيٺئين، وچين ۽ مٿين طبقي، شاگردن، پيشورن، ماحولياتي پاليسيون ٺاهيندڙن، غير سرڪاري تنظيمن ۽ ٻين تنظيمن وٽ پڙهيو وڃي ٿو.

"شهري" سي بي اي پرڏيهي ۽ ملڪي ڪمپنين کي درخواست ڪري ٿي ته اسان جي نيوزليٽر جي ڇپائي ۽ پبليڪيشن ۾ اشتهارن يا چندن جي صورت ۾ مدد ڪن.

Member of
IUCN
The World Conservation

مالي تعاون:
فريڊرڪ نومان فائونڊيشن

ڪيني مهاڻا داليون ۽ هيو اَن ڍنڍ ۾ اڇلائين ٿا ته جيئن مڇي ان داڻي تي هرڪي اچي. ان سان ڍنڍ ۾ آلودگي وڌي ٿي ۽ پاڻيءَ ۾ موجود آڪسيجن گهٽجي ٿي ۽ ان سان مڇيءَ جي افزائش ۾ وڌيڪ لاٽ آئي آهي.

* بي حساب، تجويز نہ ڪيل پاڻ ۽ ڪيميائي دوائن جي بي جا استعمال جي ننذا ڪئي وئي. ڪيميائي دوائن ۽ پاڻ جي وڌي مقدار ۾ استعمال ۽ جمع ڪرڻ ۽ هارين ۾ شعور جي کوٽ تي ڳڻتي ظاهر ڪئي وئي. ان جي پڻ نشاندهي ڪئي وئي تہ اهي دوائون اڪثر ڪري اناج ۽ هاريءَ جي ڪٽنب جي کائڻ پيئڻ وارين شين سان گڏ ساڳي ڪمري ۾ رکيون وڃن ٿيون. ان ڪري خرابي پيدا ٿئي ٿي ۽ اٽي بيماريون پيدا ٿين ٿيون.

* صوبائي اسيمبلي ميمبرن ۽ زميندارن کي ان ڪم ۾ شامل ڪرڻ ۽ کين ان ڏس ۾ آگاهيءَ ڏيڻ جي ضرورت لاءِ آواز اُٿاريو ويو. اهو پڻ فيصلو ڪيو ويو تہ "شهري" شرڪاءَ جي مدد سان اهڙا پروگرام ڪرڻ ۽ سهوليتون ڏيڻ جي ڪوشش ڪندي.

* شهريءَ شرڪاءَ کي درخواست ڪئي تہ اهي ماحولياتي مسئلن تي تحقيقي رپورٽون اماڻين تہ جيئن اهي شهريءَ جي نيوز ليٽر ۾ ڇاپي سگهجن.

* شرڪاءَ پاران ان ڏس ۾ منظوري ظاهر ڪئي وئي ۽ شهري جي ڀهرين سنڌي نيوز ليٽر جي ڇپائيءَ تي اطمينان ظاهر ڪيو ويو ۽ واعدو ڪيو ويو تہ ان جي وڌي پيماني تي ورهائڻ ۾ مدد ڏيندا.

* لال شهباز قلندر جي عرس جي موقعي تي هر سال ٿيندڙ زبردست خراب شهري حالت واضح هئي. ان کان سواءِ بہ سيوهڻ ۾ سڄي ملڪ مان سڄو سال زائرين جي آمد جاري رهي ٿي جيڪي پنهنجي روحاني تسڪين جي ڳولا ۾ هتي اچن ٿا.

هر حڪومت سيوهڻ جا مسئلا حل ڪرڻ لاءِ زباني واعدا ڪهڙا ڪري ٿي ۽ درگاه جي عمارت ۽ آرائش تي وڏيون رقمون خرچ ڪيون وڃن ٿيون پر حقيقي مسئلا جهڙوڪ واٽر سپلاءِ، ڊرينيج، گندگيءَ جي نيڪالي، روڊ وغيره هميشہ نظر انداز رهن ٿا.

هيو ڏينهن:

ورڪشاپ جي ٻئي ڏينهن منڇر جي سرزمين جو معائنو ڪيو ويو. واپسيءَ مهل سڀني شرڪاءَ ڪوچ ۾ سفر دوران هڪ عدد ننڍڙي وائرليس مائڪرو فون جي مدد سان هڪ بحث ڪيو.

فيلڊ ٽرپ منڇر ۽ مين نارا ويلي ڊرين جي ڪنڌين تي مشتمل هو. بعد ۾ شرڪاءَ لاءِ منڇر ڍنڍ ۾ هڪ موٽر لانچ ٽوئر منظم ڪيو ويو هو.

ڍنڍ جو بنيادي مسئلو اهو هو تہ مين نارا ويلي ڊرين پنهنجو سم وارو پاڻي منڇر ڍنڍ ۾ ڇوڙي ٿي جنهن ڪري سم جي سطح ڏينهون ڏينهن وڌي رهي آهي. ان سان مڇي ۽ ڍنڍ جي ٻي نباتيات ۽ حيوانيات مري رهي آهي. انهن قدرتي ذريعن جي ڪمي هيٺين تي رهندڙ مهاڻن جي ڪٽنبن کي مجبور پئي ڪري تہ اهي مڇين جي شڪار لاءِ نامناسب طريقا اختيار ڪن مثال طور ڪيئي مهاڻا داليون ۽ هيو اَنَ ڍنڍ ۾ اڇلائين ٿا تہ جيئن مڇي ان داڻي تي هرڪي اچي. ان سان ڍنڍ ۾ آلودگي وڌي ٿي ۽ پاڻيءَ ۾ موجود آڪسيجن گهٽجي ٿي ۽ ان سان مڇيءَ جي افزائش ۾ وڌيڪ لاٽ آئي آهي. اهو هڪ تڪليف ڏيندڙ چڪر بڻجي پيو ٿو جنهن سان مهاڻن جون زندگيون غربت ۾ وڪوڙيون پيون وڃن.

منڇر ڍنڍ (ڪافي ماڻهن موجب) ايشيا جي سڀ کان وڏي مٺي پاڻيءَ جي قدرتي ڍنڍ آهي. ان کي علائقي جي ماحولياتيءَ توازن جي ڏس ۾ وڏي اهميت آهي ۽ اها ڪيرٿر جابلو سلسلي ۾ موجود برساتي ندين جو پاڻي کڻي ٿي. جيڪڏهن سنڌ جي هن خزاني جي ماحول کي سنڀالي هن علائقي ۾ سياحت کي منظم ڪجي، جيڪو هوندڻ بہ لال شهباز قلندر جي درگاه کي ويجهو آهي، تہ هتي چڱي ترقي ۽ آمدني بہ ٿي سگهي ٿي.

ڪراچي ڏانهن واپس ايندي اسان جامشوري لڳ ڪوٽلي تي هلندڙ پاور پلانٽ وٽان لنگهياسون جنهن هڪ سال کن اڳ کان ڪم شروع ڪيو آهي. پلانٽ مان ڦوڪ ڪليل زرعي زمين ڏانهن خارج ٿي رهيو هو. جامشوري ۾ مقامي ماڻهن سان ڳالهائڻ مان خبر پئي تہ سڄو ڳوٺ خالي ٿي چڪو آهي ڇاڪاڻ تہ زمين پوکيءَ لائق نہ رهي هئي.

("شهري" روزانہ "برسات" جي بيورو چيف عزيز رانجهاڻيءَ جي ٿورائتي آهي جنهن "شهري" جي مقامي صحافين سان ويجهڙائپ ۾ بنيادي ڪردار ادا ڪيو ۽ انتظامن لاءِ گهڻو وقت ڏنو.)

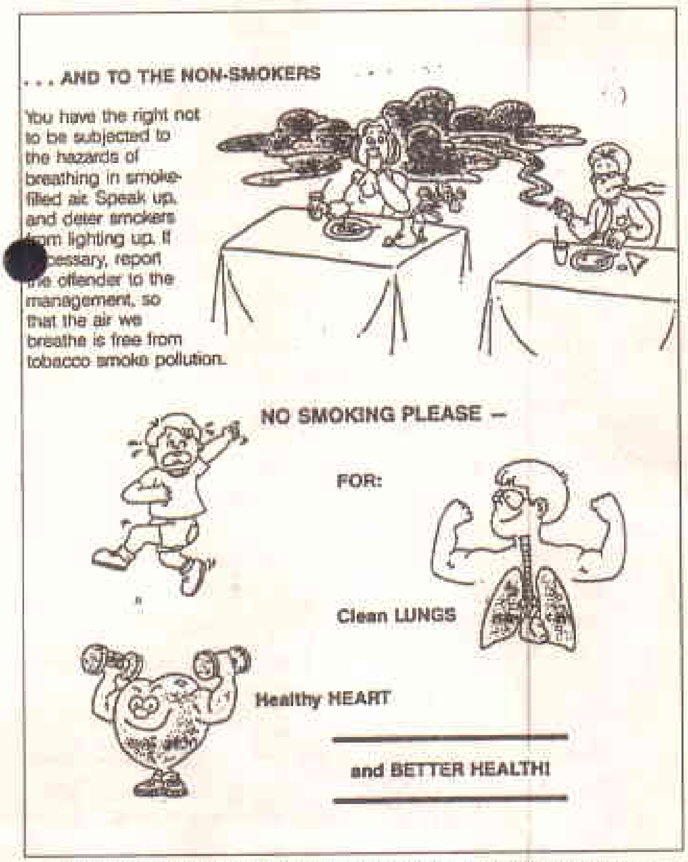

اسڪولن لاءِ فلاحي پلاٽن جو استعمال

نويد حسن
ميمبر منيجنگ ڪميٽي ”شهري“

هڪ اندازي موجب ڪراچي ۾ گذريل ٢٥- سالن دوران ٨٠ سيڪڙو مخصوص ٿيل فلاحي پلاٽ ٻين مقصدن لاءِ ڪتب آڻڻ خاطر بدلايا ويا آهن. معياري تعليم جي وڌندڙ ضرورت پوري ڪرڻ جي نتيجي ۾ تمام گهڻا نجي اسڪول کلي پيا آهن. انهن اسڪولن لاءِ رهائشي بنگلا مسواڙ تي وٺڻ کان سواءِ ڪو ٻيو رستو ڪونهي. انهن حالتن ۾ نه رڳو پرڀاسي ۾ منفي ماحولياتي اثر پئجي رهيا آهن پر ٻارن لاءِ اسڪولن جو ماحول به اٿوڻندڙ ٿي پيو آهي.

پاڪستان ٺهڻ کان اڄ تائين مختلف حڪومتون ۽ سياستدان اهو اعلان ڪندا پيا اچن ته هو تعليم عام ڪرڻ جي حمايت ڪن ٿا ۽ وقت به وقت اعلان ڪندا رهندا آهن ته ايندڙ ٿورن سالن اندر تعليم جي شرح وڌائي ٥٠ سيڪڙو تائين پهچائي ويندي. ڪڏهن اهو اعلان ٿو ڪيو وڃي ته جهالت جو مڪمل خاتمو ڪيو ويندو پر سرزمين تي حقيقتون ڪجهه ٻيون آهن.

١٩٤٧ع ۾ ورهاڱي وقت آبادي ٣١- ملين ۽ جهالت جي شرح ٢٥ سيڪڙو هئي يعني ٢٣,٥ ملين ماڻهو اڻپڙهيل هئا. ١٩٩٥-٩٦ع واري بجيٽ جي اعلان کان اڳ وزيراعظم ان ڳالهه تي افسوس ڪندي ته خانداني رٿابندي پروگرام بالڪل ناڪام ٿي ويو آهي، اها ڳالهه قبول ڪئي هئي ته ابتدائي سروي موجب آباديءَ جو ڪاٿو جيڪو ١٣٠- ملين هنيو ويو هو، هاڻي ١٤٠- ملين آهي. هاڻي جيڪڏهن آبادي ١٤٠ ملين آهي ۽ تعليم جي شرح ٣٠- سيڪڙو آهي ته پوءِ هڪ اندازي موجب اسان جي ملڪ ۾ اڻپڙهيل ماڻهن جو تعداد ٩٥- ملين آهي.

اها عالمي طور تسليم ڪيل حقيقت آهي ته جهالت غربت ۽ بدحاليءَ جو سڀ کان وڏو سبب آهي. پاڪستان ۾ تعليم تي فقط ٢.٢ سيڪڙو جيتري معمولي رقم خرچ ڪئي پئي وڃي جڏهن ته يونيسڪو گهٽ ۾ گهٽ ڇهن کان ڇهه سيڪڙو جي سفارش ڪئي آهي. ان جي ڀيٽ ۾ ڏکڻ اوڀر ايشيا جي ڪجهه نون صنعتي ملڪن ۾ تعليم تي ٢٠- سيڪڙو تائين رقم خرچ ڪئي پئي وڃي. اها ٢.٢ سيڪڙو رقم ته ڄڻ سمنڊ ۾ هڪ ڦڙي جي برابر آهي. ان رقم مان هاڻوڪن ٩٥- ملين اڻپڙهيل ماڻهن کي نه تعليم ڏيڻ ممڪن نه آهي ته هر سال پيدا ٿيندڙ ٧- ملين کان وڌيڪ ٻارن لاءِ تعليم جو بندوبست ڪيئن ٿيندو؟ پاڪستان سڄي دنيا ۾ تيزيءَ سان آبادي واڌ جي حساب ۾ ٽئين نمبر تي آهي.

جيتوڻيڪ تعليمي شعبي جي واڌاري بابت وڏيون وڏيون دعوائون ڪيون وينديون آهن پر اسان کي ڏسڻو اهو پوندو ته ان سلسلي ۾ عملي طور تي ڇا ڪيو ويو آهي ڇو ته تعليم ڳائين پهچ هڪ بنيادي انساني حق آهي. تعليم جون ڪجهه اڳواٽ بنيادي گهرجون آهن. مثال طور استادن ۽ پاڪستان جي ضرورت موجب ڳاهيل تعليم جو نصاب وغيره ۽ هڪ ٻي وڏي ضرورت زمين جي آهي ته جيئن تعليمي ضرورتن موجب اسڪولن جون عمارتون ٺاهي سگهجن جن ۾ لئبريريون، ليبارٽريون، جمنازيم ۽ راندين جي ميدانن سميت سڀ ضرورتون موجود هجن.

آباديءَ جي هڪ وڏي طبقي کي اها غلط فهمي آهي ته سڀ پرائيويٽ اسڪول وڏي پئماني تي دولت ڪمائڻ جو هڪ ڪاروبار آهن. اڪثر حالتن ۾ اها ڳالهه درست ناهي. جيتوڻيڪ قومي سطح تي قائم ٿيل ڪجهه تعليمي ادارا ذاتي دولت ڪمائي رهيا آهن پر پرائيويٽ اسڪولن ۾ دولت جو ايڏو گذر ناهي.

پرائيويٽ اسڪولن مان اها اميد رکڻ حقيقت کان پري جي ڳالهه ٿيندي ته اهي به بدديانت بلڊرز وانگر ڪروڙين رپيا هڻن جيڪي ناجائز اڏاوتن ۽ واپاري بنيادن تي اڏاوتن لاءِ ڳريون رقمون هڻي رهيا آهن اها ٻي ڳالهه آهي ته ڪنهن به اهو ڄاڻڻ جي ڪوشش نه ڪئي آهي ته بلڊرز اهي وڏيون رقمون ڪٿان ٿا آڻين. تنهن هوندي به جيڪڏهن ڪجهه پرائيويٽ اسڪول ڪجهه رقم هڻڻ جو بندوبست به ڪن ٿا، جن جو هو حساب به ڏئي سگهن ٿا ته چئي سگهجي ٿو ته هو وڏي پئماني تي دولت ڪمائڻ جو ڪاروبار ڪري رهيا آهن. جڏ... هن معاشري جي ... طبقي کي ان ي... س آهي ته ...وءِ هـ... اسڪولن لاءِ ... جي فراهميءَ جو بندوبست ڪن، اسان اهڙي ڪوشش جي حمايت ڪنداسون.

پر اسان هٿ تي هٿ رکي ويهي رهون ۽ اهو انتظار ڪيون ته هي اسڪول ايتري دولت جمع ڪري جو اهو مارڪيٽ جي اگهه تي پلاٽ خريد ڪري سگهي ته پوءِ اسڪولن لاءِ مخصوص ڪيل جيترا فلاحي پلاٽ بچيا آهن اهي به سياستدان ۽ آفيسر ماضيءَ وانگر ورهائي کائي ويندا. تعليم کاتي ۽ تعليم جي ماهرن جي تعاون سان، جيڪي اسڪولن جي ضرورتن کان واقف آهن، اسان کي اسڪولن لاءِ پلاٽ ڏيڻ خاطر ڪجهه شرط پهرين طئي ڪرڻ گهرجن، ان کان اڳ جو باقي بچيل ٿورڙا پلاٽ به هٿن مان

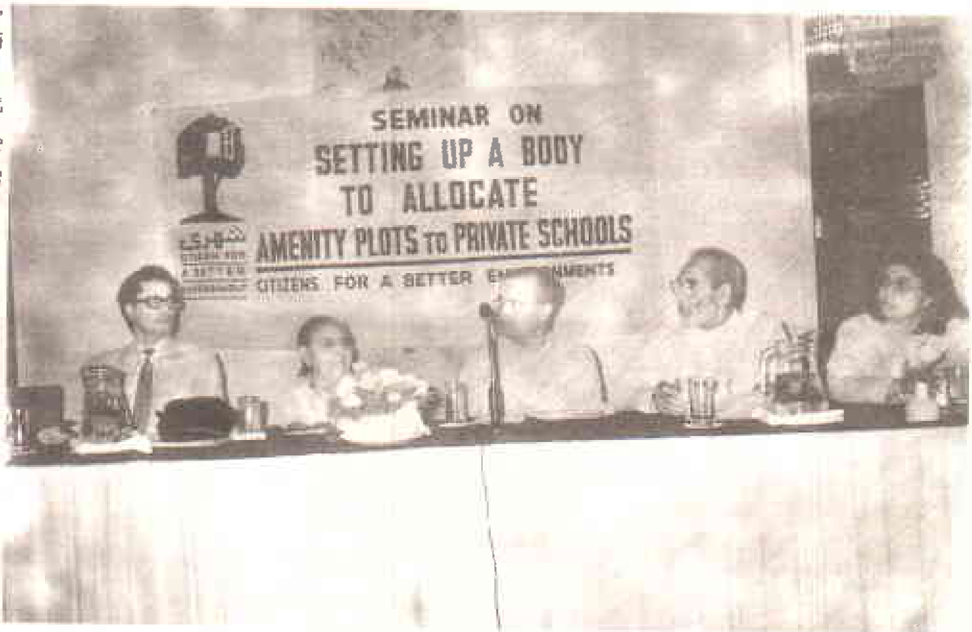

اقبال مرزا. انيتا غلام علي، شبير صديقي، ايس ايم آر زيدي، واسطي اور عنبر علي ڀائي

جميل يوسف هڪ اهم نقطو اٿاريو تصوير ۾ سميع مصطفيٰ، معين فاروقي ۽ نويد حسين بہ نمايان آهن

نڪري وڃن.

ان سلسلي ۾ شفاف ۽ هڪ معقول طريقو يقيني بڻائڻ لاءِ تعليم کاتي، تعليم جي ماهرن، اسڪولن جي نمائندن ۽ ممتاز شهرين تي ٻڌل هڪ ڪميٽي ٺاهي وڃي جيڪا پلاٽن جي الاٽمينٽ لاءِ شرط مقرر ڪرائي سگهي. ان سلسلي ۾ ڪم جون ڪجھ حدون هن ريت آهن:

١- اهڙن مستحق اسڪولن جي هڪ لسٽ تيار ڪئي وڃي جن جو سٺو رڪارڊ هجي. ان ۾ اها ڳالھ يقيني ڪئي وڃي تہ اڳ کان قائم مستحڪم اسڪولن کي نون اسڪولن تي ترجيح ڏني وڃي.

٢- آباديءَ جون ضرورتون پوريون ڪرڻ لاءِ ڪهڙي قسم جي اسڪول جي ضرورت آهي؟ يعني اُتي اردو، سنڌي يا انگريزي ڪهڙي ميڊيم جي اسڪول جي سخت ڪوٺ ۽ ضرورت آهي يا پيشور تعليم جي مرڪز جي ضرورت آهي.

٣- جنهن اسڪول کي پلاٽ جي ضرورت آهي، ڇا ان کي هڪ باقاعدي اداري جي شڪل ڏني وئي آهي تہ جيئن ان اداري جي تسلسل کي يقيني ڪري سگهجي.

٤- ڇا اسڪول داخلائن جي معاملي ۾ پرپاسي جي ٻارن کي اوليت ڏيڻ تي راضي آهي تہ جيئن گهٽ کان گهٽ ٻارن کي بسن ۽ گاڏين جو سهارو وٺڻو پوي.

٥- هر اسڪول ڪميٽيءَ کي پنهنجو اسڪول پلان پيش ڪندو تہ جيئن پڙهائيءَ ۽ تفريحي سهولتن جي گهٽ ۾ گهٽ معيار جي پابندي يقيني ڪري سگهجي.

٦- ڪميٽي پلاٽ جي هڪ جائز، منصفاڻي ۽ معقول قيمت جي سفارش ڪندي ۽ ادائيگيءَ جو هڪ ٻگهي مدي وارو شيڊول تيار ڪندي ڇو تہ اسڪول لاءِ فوري روڪ ادائيگي ڏاڍي مشڪل هوندي.

٧- شهر جي اهڙن حصن ۾ جتي ڪوبہ فلاحي پلاٽ نہ بچيو آهي، مقامي ٽائون پلاننگ ادارن ۽ صوبائي حڪومت جي ذميواري آهي تہ اهي رهائشي ۽ واپاري پلاٽ خريد ڪري انهن کي اسڪولن لاءِ مخصوص ڪن.

ڇو تہ آخر ضروري ڇا آهي؟ شاپنگ پلازا يا اسڪول؟ اها تجويز ڪي ايم سي اڳ ئي نوٽ ڪئي آهي.

اسان اها بہ سفارش ڪئي آهي تہ ڪمرشلائيزيشن فيس جو هڪ حصو جيڪو ٽائون پلاننگ ادارا وصول ڪن ٿا، شهر تي بہ خرچ ڪيو وڃي تہ جيئن ڪمرشل سينٽرن مان پيدا ٿيل ماحولياتي مسئلن جو ازالو ٿي سگهي.

ساڳي طرح اسان ان تجويز ڪيل ماحولياتي ٽيڪس جي هڪ حصي جي منتقليءَ جو مسئلو بہ ڪنداسين، جيڪو حڪومت ڳالهه پکيڙيندڙ صنعتن تي هڻڻ جو ارادو رکي ٿي. اسان اها سفارش ڪنداسين تہ انهن ٽيڪسن جو هڪ حصو ڪليل جاين کي باغن ۾ تبديل ڪرڻ ۽ تعليمي شعبي تي خرچ ڪيو وڃي.

٨- مقامي ٽائون پلاننگ، ايجنسين، تعليم کاتي ۽ صوبائي حڪومت جي تعاون کي يقيني ڪرڻ لاءِ اها سفارش ڪئي وڃي ٿي تہ گورنر سنڌ کي درخواست ڪئي وڃي تہ هو اسڪولن جا پلاٽ مخصوص ڪندڙ ڪميٽيءَ جي سربراهي قبول ڪري. ان سان پلاٽ مخصوص ڪرڻ جو ڪم سولو ٿي ويندو. ڪميٽي وقت بہ وقت پنهنجيون سفارشون گورنر کي پيش ڪندي رهندي ۽ هن جي حڪم تي پلاٽ مخصوص ڪيو ويندو.

اها ڳالھ اسان کي چڱيءَ طرح سمجهڻ گهرجي تہ اسڪولن کي پلاٽ الاٽ ڪرڻ جي ان تجويز جي مخالفت يا تہ نيڪ مقصد رکندڙ ڪندا يا وري اهي طاقتور مفاد پرست جيڪي اهو چاهين ٿا تہ ماضيءَ وانگر انهن پلاٽن جا بہ حصا پتيون ڪيا وڃن پر عوام جي دباءَ ۽ حمايت ۽ سرڪاري آفيسرن جي نيڪ نيتيءَ سان اسان ڪامياب ٿينداسون. ڇو تہ اسان جي ٻارن جي فلاح داءَ تي لڳل آهي. مناسب تعليمي سهولتن کان سواءِ هيءَ قوم ڪڏهن بہ هڪ ترقي يافتہ ۽ رواداري قوم ٿي نٿي سگهي.

شهريءَ جون سرگرميون

اها اسان جي عام سوچ آهي ته ”وڏي شئي ئي بهترين آهي.“ ۽ پراڻو معيشي ڍانچو پاڪستان ۾ ماحول جي اهميت کان انڪاري آهي. ڪراچيءَ ۾ وڏن بجلي گهرن جي رٿائن سان خطرو پيدا ٿي پيو آهي ۽ اهو دنيا جو سڀ کان وڌيڪ ماحولياتي گدلاڻ وارو شهر بڻجي ويندو.

بجلي گهر ۽ اُنهن جا ماحولياتي اثر

ضرورت ان ڳالھ جي آهي ته اسان بجليءَ جي کوٽ ختم ڪرڻ لاءِ متبادل حل ڳوليون. مثال طور، تجديد لائق طور طريقا مثال طور پن چڪي ۽ هوائي قوت سان پيدا ٿيندڙ بجلي تمام پراڻهن علائقن ۾ استعمال ٿي سگهي ٿي. انهن سان نه رڳو وڏن بجلي گهرن مان پيدا ٿيندڙ گدلاڻ کي گهٽ ڪري سگهبو، پر ٽرانسميشن مان پيدا ٿيندڙ نقصان به گهٽائي سگهبو. اهي ٽيڪنالاجيون اڳ ئي موجود آهن. اسان کي صرف هڪ اهڙي ميڪينزم جي ضرورت آهي جنهن جي ذريعي انهن کي واپاري بنيادن تي عمل جوڳو ڪري سگهجي.

سيمينار جا مقصد

١- بجليءَ جي پيداوار جي مختلف متبادل ذريعن جو جائزو.
٢- وڌيڪ سلفر واري ٻارڻ تي ٻڌل پاور پلانٽس جي ماحولاتي اثرن تي غور ڪرڻ.
٣- بجليءَ جي شرح ۾ واڌ تي غور ڪرڻ.
٤- پاور پلانٽس جي سڄي مسئلي ۾ ٽرانسپيرينسيءَ تي بحث.
٥- شهري علائقن ۾ پاور پلانٽس جي ماڳن ۽ انهن جي ماحولياتي اثرن تي غور.

تقريرون ڪندڙ

١- مسٽر نويد حسين: ميمبر مئنيجنگ ڪميٽي ’شهري‘
٢- مسٽر رولينڊ ڊي سوزا: اليڪٽريڪل انجنيئر اين- ايف- بي.
٣- ڊاڪٽر پرويز نعيم: ڊائريڪٽر ماحوليات، آءِ- يو- سي- اين.
٤- مسٽر مشرف علي: ڊائريڪٽر انجنيئر، ايبٽ ليبارٽريز پاڪستان.
٥- مسٽر عين العابدين: پرنسپل عين العابدين انجنيئرز.

جناب نويد حسين شهري سي- بي- اِي جو تعارف شهرين جي هڪ اهڙي گروپ طور ڪرايو جيڪو ماحولياتي ترقيءَ جي مسئلن سان دلچسپي رکي ٿو. ادارو ’شهري‘ بيشڪ ٻارڻ جي وسيلن کي ترقي ڏيڻ جي حمايت ڪري ٿو ته جيئن ملڪ ۾ صنعتڪاري ٿئي ۽ شهرين کي بجلي مهيا ڪري سگهجي. هن زور ڏنو ته اها حقيقت آهي ته بجليءَ جي پيداوار، صنعتڪاري ۽ وڌندڙ ٽريفڪ سان ماحولياتي تباهيءَ ۾ واڌارو ٿئي ٿو. انڪري انهن مسئلن سان اڳواٽ منهن ڏيڻ جي تڪڙي ضرورت آهي.

فهيم ناٿجي، اينڊ ڊي سوزا جي مسٽر رولينڊ ڊي سوزا ان ڳالھ تي زور ڏنو ته اسان کي ڪنهن به ڳالھ تي ان مهل تائين يقين نه ڪرڻ گهرجي، جيستائين سرڪاري طور تي ان جي ترديد نٿي ڪئي وڃي، ان جو سبب اهو آهي ته اسان پنهنجو پاڻ کي ۽ پنهجن آفيسرن کي چڱيءَ طرح ڄاڻون ٿا. هن حڪومت جي پريوڊ ۽ وڏي هوشياريءَ سان تيار ڪيل ڪور اپ تي ڳڻتي ظاهر ڪئي.

مسٽر رولينڊ ڊيسوزا چيو ته، خام طرز تي پاور پلانٽ ڏاڍو دونهون ڇڏين ٿا ۽ ماحول خراب ڪن ٿا. ٻارڻ جيڏو سستو هوندو اوڏو ئي گندو هوندو. خارج ٿيندڙ دونهين ۽ گئس کي صاف ڪرڻ لاءِ مهانگا فلٽر ۽ ٽريٽمينٽ پلانٽ هڻڻا پون ٿا، جن جي ڪري نفعو گهٽجي وڃي ٿو.

سن ٢٠٠٠ع تائين شهر کي وڌيڪ ٨٠٠ ميگاواٽ بجليءَ جي ضرورت پوندي، جڏهن ته حب وارو بجلي گهر ١٢٩٢ ميگاواٽ بجلي ٺيندو.

ائبٽ لئبارٽريز جي جناب مشرف عليءَ ’ڪلين اينر پاور جنريشن‘ جي موضوع تي خيال ظاهر ڪيو جنهن جا اهم نڪتا هن ريت هئا:

* هاڻوڪي پيداواري سگھ ١٠٨٠٠ ميگاواٽ.
* وڌ ۾ وڌ استعمال وارن ڪلاڪن ۾ کوٽ جو مقدار ٢٠٠٠ ميگاواٽ.
* في ڪس بجليءَ جو خرچ ٣٠٠ ڪلوواٽ في ڪلاڪ.
* بجليءَ جي موجودگي صرف ٤٠ سيڪڙو آباديءَ لاءِ.
* سڌن يا اڻ سڌن نقصانن جو ڪاٿو ٥ کان ١٢ ارب رپيا هر سال.
* مختلف اقتصادي شعبن مان فضائي گدلاڻ جا ڪاٿا.

جناب عين العابدين پاور پلانٽن جي ماحولياتي اثرن تي ڳالهايو. سندس تقرير جا اهم نڪتا هي هئا:

١- ماحول جي تعريف، ٢- فني پهلو، ٣- پرپاسي جي اُبهوا.

هن پاڪستان بابت انگ اکر پيش ڪيا، جيڪي شهريءَ جي آفيس ۾ موجود آهن.

ڊاڪٽر پرويز نعيم چيو ته: جيتوڻيڪ پاڪستان ۾ ٿرمل پاور پلانٽ ۾ غيرملڪي سرمائيڪاريءَ جي وڏي دلچسپي هڪ سٺي خبر آهي پر حقيقت اها آهي ته ڪراچيءَ ۾ تجويز ڪيل سڀ پاور پلانٽ اسان لاءِ ڳڻتيءَ جا ڪارڻ آهن. آخر سڀ ڪراچيءَ ۾ ئي ڇو؟

ڪراچي شهر جي سڄي بجليءَ جون ضرورتون صرف حب پاور پلانٽس مان پوريون ٿي سگهن ٿيون، ٻلي ته ڪي- اِي- ايس- سي جي ڪاٿي موجب بِجليءَ جي ضرورتن ۾ ڇهن کان نَو سيڪڙو ساليانِي شرح سان واڌ ٿيندي رهي.

سيمينار ۾ ڊاڪٽر نعيم پرويز خطاب ڪري رهيو آهي

سنڌ جا ماحولياتي مسئلا

ڊاڪٽر سليمان شيخ

تعارف

عالمي بقا جي پٽرنامي The World Conservation Strategy (1980) ۾ واضح ڪيو ويو آهي ته انسانذات جيڪا فطرت جي هڪ مکيه ڀاڱي طور موجود آهي، تنهن جو آئيندو تيستائين محفوظ ڪونهي، جيستائين فطرت ۽ ان جي ٻين اهڃاڻن ۽ مظهرن جي بچاءَ لاءِ ڪي اپاءَ نه ٿا ورتا وڃن. ان ۾ اهو به واضح ڪيو ويو آهي ته اها بقا (Conservation) تيستائين ممڪن نه ٿيندي، جيستائين دنيا مان غربت ختم ڪري ڪروڙين ماڻهن جي رحم جوڳي حالت کي سڌاريو نه ويندو. بقا ۽ ترقيءَ جي هڪ ٻئي تي ڀاڙڻ جي عمل کي جٽاءُ دار ترقي (Sustainable Development) جو نالو ڏنو ويو آهي. اها ترقي ڌرتيءَ جي سنڀال تي مدار رکي ٿي. جيسيتائين دنيا جي اُپت ۽ پئدائش جي سلامتيءَ جي پڪ نه ٿي ڏني وڃي، تيستائين انسانذات جو آئيندو خطري ۾ رهندو.

عالمي بقا جو پٽرنامو ان ڏس ۾ ٽي معروضات پيش ڪري ٿو:

١- انسان جي فطرت سان ڳانڍاپي ۽ حياتيءَ جي سرشتي کي مضبوط بڻائڻ گهرجي.

٢- مختلف جنسن جي اصليت محفوظ رهڻ گهرجي.

٣- ماحولياتــــي/ جاگـــرافيائي سرشتي يا طبقي (Species) جو استعمال لازمي طرح جٽاءُ دار هجڻ گهرجي.

اهو پٽرنامو ٽن اسمن تي دارومدار رکي ٿو:

١- دنيا جا ماڻهو جيئڻ ۽ ترقي ڪرڻ چاهين ٿا. اسان (انسانذات) پنهنجي لاءِ ۽ پنهنجي پونئرن لاءِ تسلي بخش زندگي چاهيون ٿا.

٢- اسان پنهنجي بنيادي ۽ فطري ضرورتن لاءِ ڌرتيءَ جي وسيلن تي ڀاڙيون ٿا. جيڪڏهن وسيلا تباهه ٿي ويا يا انهن کي نقصان پهتو ته اسان جي ۽ اسان جي پونئرن جي زندگي نابود ٿي ويندي.

٣- اسان وڃائڻ نه ٿا گهرون، اسان ترقيءَ ۽ واڌ ويجهه جي فائدن ۽ ورهاست جي برابريءَ، ڌرتيءَ جي سار سنڀال لهڻ ۽ هڪ ٻئي تي ڀاڙيندڙ زندگي گذارڻ ذريعي ان خطري کي منهن ڏيئي سگهون ٿا.

ڌرتيءَ پاران ماڻهن ۽ ٻي جيوت کي جيئرو رکڻ جي سگهه تيزيءَ سان ختم ٿيندي پئي وڃي. ان جو اندازو ان مان لڳايو ته ٻن صدين کان گهٽ عرصي ۾ دنيا مان ڇا ڇا نابود ٿي چڪو آهي:

* ڇهه ملين چورس ڪلوميٽر جهنگلات.
* وڏن درياهن ۾ لٽ جا ٿي ته ۽ ننڍن درياهن ۾ لٽ جا اڻ ته جمي ويا آهن.
* ارڙهين صدي عيسويءَ جي وچ کان هيئنر تائين پاڻيءَ جو زيان ٣٦٠٠- ١٠٠ ڪلوميٽر/ في سال ٿي چڪو آهي.
* انسانن جي مختلف سرگرمين جي ڪري ماحول ۾ ميٿين (Methane) ٻيڻي ٿي چڪي آهي.
* ڪاربان ڊاءِ آڪسائيڊ ٢ جي Concentration ۾ ٢٧ سيڪڙو واڌ اچي چڪي آهي.
* اوزون جي ته کي هيڪاندن هنڌن تي نقصان پهتو آهي.
* ڌرتيءَ جي گولي تي موجود ٣,٥ بلين ماڻهو سج ذريعي حاصل ٿيندڙ توانائي (خاص طور زمين تي ڦٽندڙ ساوا ٻوٽا اناج) جو ٤٠ سيڪڙو اڳواٽ ئي ڪتب آڻين پيا ٿا. ان هوندي به جيتوڻيڪ فطرت جا وسيلا ايتري بيدرديءَ سان ڪتب آڻجن پيا، تنهن هوندي به ڪروڙين انسان غربت مان نڪرڻ لاءِ جاکوڙي رهيا آهن جو ڪين گذاري لائق زندگي به ميسر ڪانهي.
* هر پنجن مان هڪ ڄڻي کي ايتري به ماني ٽڪي ڪانه ٿي ملي جو هو زندگيءَ جي وهنوار کي منهن ڏئي سگهجن.
* دنيا جي مڙني ماڻهن مان ٤/ ١ حصي کي پيئڻ لاءِ صاف پاڻي به نه ٿو ملي.
* هر سال ڪيئي لک ٻار گهٽ خوراڪ ۽ عام بيمارين جي ڪري موت جو شڪار ٿي وڃن ٿا.

پاڪستان جيڪو دنيا جي گھڻي آباديءَ وارن ملڪن ۾ ڏهين نمبر تي آهي، سو هڪ ملين کان وڌيڪ آباديءَ وارن ملڪن ۾ وري چوڏهين نمبر تي آهي، جن جي آبادي تيزيءَ سان وڌي رهي آهي. هوڏانهن ا[illegible] دنيا جي ڪل زمين جو رڳو ٢٧ء سيڪڙو تي مشتمل آهي، جڏهن ته منجهس دنيا جي ڪل آباديءَ جو ٢ سيڪڙو ماڻهو رهن ٿا. پر ايندڙ ڏهن سالن ۾ ان جي آبادي دنيا جي آباديءَ جو ٤ سيڪڙو ٿي ويندي. پاڪستان جي آزاد اميگريشن پاليسيءَ جي نتيجي ۾ پڻ ڏهن سالن اندر سٺ لک پرڏيهي پناهگير اچي سهڙيا آهن ۽ ايندڙ سالن ۾ اها لوڏ پنهنجي رفتار اجا وڌائيندي. هيئنر تائين پاڪستان جا فطري وسيلا ۽ ماحول گھٽتيءَ جوڳي حالت ۾ آهن

ڌرتيءَ پاران ماڻهن ۽ ٻي جيوت کي جيئرو رکڻ جي سگهه تيزيءَ سان ختم ٿيندي پئي وڃي. ان جو اندازو ان مان لڳايو ته ٻن صدين کان گهٽ عرصي ۾ دنيا مان ڇا ڇا نابود ٿي چڪو آهي:

۽ انهن جو آئيندو پڻ گهڻو روشن ڪونه ٿو ڏسجي. انهن اهم مامرن کي منهن ڏيڻ لاءِ قومي بقا جي پڌرنامي ۾ هيٺيان ۱۴ ترجيحي پروگرام رٿيا ويا آهن:

۱- فصلن واري زمين ۾ ضروري جزا مهيا ڪرڻ.
۲- آبپاشيءَ جي سرشتي کي بهتر بڻائڻ.
۳- پاڻيءَ جو زيان گهٽائڻ.
۴- ٻيلا بچائڻ ۽ وڻ وڌائڻ.
۵- ٻني ٻاري لاءِ زمين سنوارڻ ۽ چوپايو مال وڌائڻ.
۶- پاڻيءَ جا ذريعا بچائڻ ۽ ماهيگيرن (Fisheries) تي جوکو ڏيان ڏيڻ.
مختلف جيوت جي حفاظت.
۸- توانائي جي ڪارڪردگي بهتر ڪرڻ.
۹- مرمت طلب وسيلن کي ٺاهي، واڌ ويجهه ڏيڻ ۽ ڪتب آڻڻ.
۱۰- ماحولياتي گدلاڻ کان بچاءُ ۽ ان جي خاتمي لاءِ جوڳا اپاءَ وٺڻ.
۱۱- شهري گند ڪچرو ٺڪاڻي لڳائڻ.
۱۲- عام وسيلن کي بهتر بڻائڻ لاءِ ادارن کي مدد ڪرڻ.
۱۳- آبـــادي ۽ مـــاحول بابت پروگرام ٺاهڻ.
۱۴- تهذيبي ورثي کي محفوظ ڪرڻ.

قومي ايجنڊا جي روشنيءَ ۾ سنڌ جا ماحولياتي مسئلا گهڻي قدر علائقائي آهن ۽ پنهنجي موجوده حالت ۾ مستقبل لاءِ موتمار ٿي سگهن ٿا.

قومي ايجنڊا جي روشنيءَ ۾ سنڌ جا ماحولياتي مسئلا گهڻي قدر علائقائي آهن ۽ پنهنجي موجوده حالت ۾ مستقبل لاءِ موتمار ٿي سگهن ٿا.

سم ۽ ڪلر:

ڊاڪٽر اقبال پنهور چواڻي ڪينال واري زمين جي ۱۲.۰٦ ملين هيڪٽرن مان ۲۵ سيڪڙو ڪلرائي آهي. ۵۰ سيڪڙو سروي ٿيل ۽ آبپاشيءَ هيٺ زمين مان به ۵۰ سيڪڙو سم کان متاثر ٿيل آهي ۽ اُتي زمين جي سطح کان رڳو هڪ ميٽر هيٺ تي پاڻي نڪري ٿو.

اسڪارپ پاران ۲۳۲۲ ٽيوب ويل لڳايا ويا آهن، جن ۱۹۸۹ع تائين پاڻيءَ جي سطح کي ضابطي ۾ رکڻ لاءِ بهتر نموني ڪم ڪيو. تنهن کان پوءِ ايس ٽي ڊبليو ايس هيٺ ٿيڻ شروع ڪيو، ڇاڪاڻ ته ٽيوب ويلن جي عام مدت/ عمر پوري ٿيڻ لڳي ۽ ۱۸ سيڪڙو وري ٽرانسفارمرن جي خرابيءَ سبب بند ٿي ويا.

اسڪارپ پاران سي، بي، او ۽ هارين جي تنظيمن طرفان گڏيل ٽيوب ويل لڳائڻ جي رٿابندي ڪئي وئي، پر اها پڻ ڪامياب ٿي نه سگهي.

آبپاشيءَ جو بيڪار نظام:

سنڌ صوبي ۾ ۴۰ هزار آبپاشيءَ جا چينل آهن. پر ان سڄـــي سرشـــتي جـــي ڪارڪردگيءَ تي لَڏ پرجڻ ڪري خراب پيا آهن. ان سان هر سال ۰.۱ ملين ايڪڙ زمين هاريءَ لاءِ بيڪار ٿيندي رهي ٿي.

محترم نور احمد نظاماڻيءَ جي بقول سنڌ ۾ موجود ٽن بيراجن ذريعي اٽڪل ۱۴ ملين ايڪڙ زمين تي آبپاشي ٿئي ٿي. آبپاشيءَ جي ان شاندار نظام کان الڳ ٿي ڏسجي ته اسان وٽ ان مان ٿيندڙ معاشي اُپت، دنيا جي ڀيٽ ۾ سڀ کان گهٽ ٿئي ٿي.

سنڌ ۾ ريگستان ٿر موجود آهي، جيڪو ۴۵۰۰۰ هزار چورس ڪلوميٽرن ۾ ڦهليل آهي ۽ سنڌ جي اوڀرندي ڀاڱي جو اٽڪل ۱/۳ آهي. سمجهيو وڃي ٿو ته اهو ريگستان سمنڊ کان واريءَ رڻ ڪڇ ايندڙ ڏکڻ- اولهه وارين هوائن جي ڪري ٺهيو هوندو، جيڪي پاڻ سان واري، لوڻ، لٽ، لوڻياٺو ڪوڏ آڻينديون آهن.

ريگستان ٺهڻ جا مکيه سبب هيٺيان آهن:

(۱) چوپائي مال جو گاهه ۽ ساوڪ ختم ٿيڻ.
(۲) هوائن رستي لَٽ ۽ واريءَ جو اُڏي اچڻ.
(۳) ڪلر يا لوڻياٺ وڌڻ.

ريگستان جي ٺهڻ کان هٽي ڪري به ڏٺو وڃي ته ٻيلا وڍڻ جو هڪ رواج ٿي پيو آهي. هونئن به سنڌ ۾ ڪافي ٻيلا قانون جي رکوالن امن امان جي صورتحال بهتر بڻائڻ جي چڪر ۾ نابود ڪري ڇڏيا آهن. واهن ۽ ڪئنالن جي ڪنارن ۽ ٽاپن تي ٻَل وٽڪاري به هاڻي غائب ٿيندي ٿي وڃي.

پنهنجي دور جي مشهور باغن، ملير باغ (ڪراچي)، مکي باغ (حيدرآباد)، دولت داس باغ (ميرپورخاص) ۽ گيان باغ (لاڙڪاڻو) پڻ ختم ڪري انهن باغن جي جاءِ تي رهائشي بنگلا ۽ گهڻ ماڙ عمارتون اڏيون ويون آهن.

پنهنجي دور جي مشهور باغن، ملير باغ (ڪراچي)، مکي باغ (حيدرآباد)، دولت داس باغ (ميرپورخاص) ۽ گيان باغ (لاڙڪاڻو) پڻ ختم ڪري انهن باغن جي جاءِ تي رهائشي بنگلا ۽ گهڻ ماڙ عمارتون اڏيون ويون آهن.

ڪراچيءَ، حيدرآباد ۽ سنڌ جي وڏن شهرن تي ٻين صوبن مان ٽوڙي ڪمزور سرحدي انتظامن سبب پرڏيهه مان غيرقانوني پناهگيرن جي لوڏ جو دٻاءُ وڌيل آهي. اهو به صوبي جي ماحوليات خراب ٿيڻ جو هڪ سبب آهي.

ڪالا باغ ڊيم جي اڏڻ تي بحث ته هلي ٿو پر سنڌ جي سڪل ۽ لوڻ ٿيندڙ ڌرتيءَ تي ڪجهه به اخبارن ۽ ميڊيا ۾ ٿورو ظاهر ڪيو وڃي. اهو امڪان ڇٽو نظر اچي ٿو ته ان ڊيم جي تعمير کان پوءِ سنڌ جي پٽي پيل علائقن خاص ڪري ڪڇي ۾ ايترو پاڻي به نه مهيا ٿيندو جو اتي ٻني ٻارو ٿي سگهي، چوپايو مال ۽ انساني جيوت اُڄ اجهائي سگهي.

سمنڊ سبب بيابان ٺهڻ:

اهو اندازو لڳايو ويو آهي ته ريگستان ٺهڻ جي عمل کي ۽ سمنڊ جي وير جي چڙهي اچڻ کي روڪڻو آهي ته گهٽ ۾ گهٽ سنڌو نديءَ مان ڏهه ملين ايڪڙ فوٽ پاڻيءَ جي ضرورت پوندي. ڪالاباغ ڊيم ٺهڻ کا پوءِ اهو ناممڪن آهي جو ايترو پاڻي ملي

سگهي ته جيئن ٺٽي ۾ بدين ضلعن جي زمينن کي ٿي سمنڊ جي کاري پاڻيءَ کان بچائي سگهجي. سمنڊ جي ڪناري تان خاص قسم جا ساموندي ٻوٽا ۽ وڻ پڻ ناپيد ٿي ويا آهن. ان ڏس ۾ ڪجھ عرصو اڳ آءِ سي يو اين پاران ڪا سرگرمي شروع ڪيل آهي.

ماهيگيري کي درپيش مسئلن جا سبب گڏيل قومن جي نظر ۾:

ماهيگيري (Fishing) هيٺين ڳالهين جي ڪري خطري ۾ پيل آهي:

* اَن لاهڻ جي موسم ۾ مڇي مارجڻ ۽ ان جي بندش لاءِ اپاءَ تي عمل نه ٿيڻ.
* ننڍڙين مڇين ڦاسائڻ لاءِ سنها جار استعمال ڪرڻ.
* ساموندي علائقن ۾ ماحولياتي گدلاڻ.

صنعتي ماحولياتي گدلاڻ:

سنڌ ۾ تمام ٿورڙن صنعتي يونٽن جي ڪري زرعي معاشرو عروج تي رهيو آهي. پر هاڻي وري صنعتي ترقيءَ جو عروج شروع ٿيو آهي ۽ صنعتي علائقا وڌي رهيا آهن.

شگر ملن ۽ سيمينٽ جي صنعتن جو قيام ماحولياتي گدلاڻ وڌڻ جو وڏو ڪارڻ بڻجي رهيو آهي.

(۱) شگر ملون هيڪاندو شيرو ناهي، ڪليل ميدانن ۾ ٺهيل تلاون ۾ جمع ڪن ٿيون.

(۲) صنعتن جو ڪنو ڪيل پاڻي بنا ڪنهن صفائي (Treatment) جي سنڌو نديءَ ۾ وهايو وڃي ٿو.

(۳) شگر ملن ۽ سيمينٽ فيڪٽرين جي چمنين مان تمام خراب دز وارو دونهون ڪليل فضا ۾ وڪري ٿو. جنهن سان انساني ۽ حيواني جيوت کي ڪيئي ناقابل علاج بيماريون وٺن ٿيون.

انهن معاملن جي صحيح طور چنڊڇاڻ ۽ اڪيڙ لاءِ باقاعدي انگ اکر گڏ ڪرڻ جي ضرورت آهي.

شهري گند ڪچري کي ميڙڻ ۽ ضايع ڪرڻ جو غلط ۽ بيڪار انتظام:

شهري گند ڪچري کي صحيح طور تي ميڙي ۽ ٺڪاڻي لڳائڻ جي تصور کي هاڻي وڃي اسان جي معاشري ۾ ڪي قدر اهميت ملڻ لڳي آهي. اخبارن مرجب ڪراچي شهر جو گند بهاري وڃي جنگشاهي جي ويجهو اڇلائبو. پر ان انتظام جي ڪا رٿابندي وڌيڪ واضح ڪانهي ڪئي وئي. عام طور سمجهيو اهو پيو وڃي ته اهو گند ڏاهيجيءَ ويجهو ڪليل علائقي ۾ اينئن ئي وڃي اڇلايو ويندو.

اسان سمجهي نه ٿا سگهون ته ڇا اهو نوس ڪچري کي اڇلائڻ سائنسي طريقو ٿي سگهي ٿو؟ ان کان سواءِ اينئن ڪرڻ سان ويجهن وسندين ۽ ڳوٺن کي ڪيترا خطرا لاحق ٿيندا؟ ڪي اير سيءَ وٽ انهن سوالن جا ڪي جواب آهن؟

گهرن جو ڪنو پاڻي سڌو وڃي ٿو سنڌونديءَ ۾ يا واهن ۾ پوي، بنا ڪنهن صفائي Treatment ڪرڻ جي. ان سان ملڪ ۾ پاڻيءَ مان ٿيندڙ ڪيترين ئي بيمارين پکڙجڻ لڳيون آهن. جهڙوڪ: وڏو تپ (ٽائفائيڊ)، رتاوان دست ۽ جگر جو وڌي وڃڻ وغيره. گذريل ڪجھ سالن ۾ جگر جي وڌڻ جي بيماريءَ سبب ڪيترائي موت ٿي چڪا آهن.

تهذيبي ورثي جو تحفظ:

قومي [illegible] جي ٻڌرنامي ۾ پنهنجو تهذيبي ورثو محفوظ ڪرڻ کي آخري اسم طور رکيو ويو آهي. ان جو اهو به سبب ٿي سگهي ٿو ته ماحوليات ۽ ان جي بقا جي ماهرن ان تي گهڻو ڌيان خاص طور تي نه ڏنو هجي. جڏهن ته عالمي بقا جون انجمنون گهڻو زور ٿي تهذيب ۽ اصلوڪن رهاڪن جي رهڻي ڪهڻيءَ کي بچائڻ تي ڏين ٿيون.

جڏهن ته:

– اسان جي سرڪاري ميڊيا آثار قديمه جي ورثي، پنج هزار سال قديم ۽ دنيا ۾ مشهور موهن جي دڙي کي ڪاب ترجيحي اهميت ڏيڻ لاءِ تيار ناهي.

– اصلوڪن رهواسين جا هنر ۽ فن گهڻي قدر ناپيد ٿي چڪا آهن.

– طاقتور سيٽلائيٽ ميڊيا منظر کي تڪرو مٽائيندو ٿو وڃي ۽ 'الو ميان!' کان هٽي هاٿي 'مست مست' ڏانهن نيو پيو وڃي.

– اڃا به اسان پنهنجي صدين جي ورثي جي ماحولياتي بقا جو خواب ڏسي سگهون ٿا؟

– مان سمجهان ٿو ته جواب نهڪر ۾ ايندو.

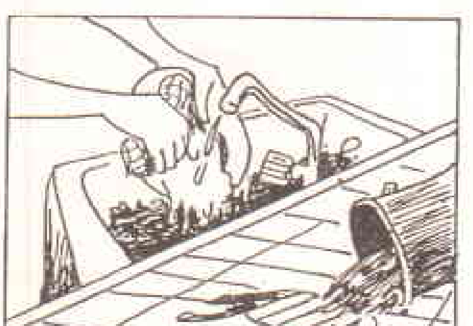

فالتو ڪچرو رستي تي نه اڇلايو

ماحوليات دشمن مافيا جا قانون جي ڪچيءَ جي هٽ

بدر ابڙو

گڏاپ جي ايس ڊي ايم تي ريتي بجري مافيا وارن ڪجھ ئي عرصي ۾ ٻيو ڀيرو خوني حملو ڪيو. سندس پاڳ آهن جو هڻي ٻيرا بچي ويو پر ڪراچيءَ جي انتظاميا تي حيرت آهي ته ريتي بجري مافيا کي اڃا ختم ڪري نه سگهي آهي. ماحوليات دشمن مافيا قانون جي ڪچيءَ ۾ سڏا هڻ وڏا تڏهن به قانون ۽ مٿاهين سطح واري انتظاميا کي جوش ڪونه آيو. ڳالھ سڌي سادي آهي ته ريتي بجريءَ وارين ٽرڪن جا اڏا (ٽرانسپورٽ مافيا جي اڳواڻن جا مرڪز)، حد جا پوليس ٿاڻا، ملير ۽ گڏاپ جا بااثر مقامي ماڻهو ۽ انتظامي ●ن جون 'خفيہ آفيسون' سڀ ڪڏجي ڪاني پي رهيون آهن ۽ انهن سڀني جي وچ ۾ هڪ تندرو انتظامي آفيسر جنهن اڃا زماني جون لاهيون چاڙهيون ۽ رڪ رڪاءُ نٿو ٿي نه آهي، نانگن جي ٻرن ۾ هٿ وجهندو ٿو وتي.

ڪراچيءَ جا اوير ۽ اتر وارا وسيع علائقا ٿاڪرو آهن، جن ۾ لياري، مول، ملير، ڪديجي، جرندو ۽ ڪونڪر سميت بي شمار برساتي نديون، نالن ۽ ٻوڙن جو هڪ جار آهي. انهن برساتي نالن ۾ موجود ريتي جيڪا ظاهري طرح ڪنهن به ڪم جي ناهي، هڪ تمام نازڪ ماحولياتي نظام کي قائم رکيو بيٺي آهي. ندين نالن ۾ پيل بجري برسات جي پاڻيءَ کي جهلي ٿي ۽ اهو پاڻي جر ۾ جذب ٿي وڃي ٿو. جڏهن پاڻي جر ۾ جذب ٿئي ٿو تڏهن هن ٿاڪرو/ جابلو علائقي جي ت● پاڻي جي سطح ڪجهي اڃي ٿي. جنهن ڪري هڪ طرف جر جو پاڻي مٺو ٿئي ٿو ٻئي طرف کوھ خالي نٿا رهن. جر ۾ اندر پاڻي جا قدرتي وهڪرا پنهنجي واٽ وٺي هلندا رهن ٿا، جنهن تي قدرتي نباتات ۽ انساني زندگي جيئي ٿي. ٽيوب ويلن جي سرگرمي جاري رهي ٿي، ياجيون پوکجن ٿيون ۽ ڪراچيءَ جي ٻهراڙين جي زرعي سرگرمي وڏي مشڪل سان سهي پر برقرار رهي ٿي.

جڏهن ريتي بجري مافيا اها ريتي کڻي ڪرونڻ جو ڪاروبار ڪري ٿي، تڏهن هڪ وڏو ماحولياتي نقصان ٿئي ٿو. ٿاڪرو علائقي جي رڳن ۾ موجود پاڻي جيڪو گڏاپ، ملير ۽ ڪراچيءَ جي باقي ٻهراڙين لاءِ جياپي جو واحد ۽ قدرتي ذريعو آهي. سڪي وڃي ٿو ۽ علائقي ۾ ماحولياتي زندگي ۽ معاشي سرگرمي ڪومانجي وڃي ٿي. ان سڄي ماحولياتي نقصان کان لاتعلق 'مافيا' ديده دليريءَ سان قانون جي حفاظت ڪندڙ هر آفيسر، سماجي ڪارڪن ۽ صحافيءَ تي بندوق تاڻي بيهي رهي ٿي.

سنڌ ۾ ماحولياتي تحفظ جو ڪاتو EPA ان ماحولياتي نقصان کان چڱيءَ طرح واقف آهي، جيڪو ريتي بجري مفايا پيدا ڪيو آهي ۽ اڳتي به ان ڪم کان مڙڻ جو ڪوبہ ارادو نٿو رکي! بدقسمتي سان ان اداري ان سلسلي ۾ ڪا اهم پيش قدمي نه ڪئي آهي ۽ نه وري ڪنهن فرد ھي ظلم ٽسي. قانون تي عمل ڪرائڻ لاءِ ذميوار ادارن کي، پنهنجيون ذميواريون نه نڀائڻ جي ڏوھ ۾ عدالتن آڏو گهليو آهي. ان ريت شهري شعور جي کوٽ مافيا وارن لاءِ مستقل 'واڪ اوور' بڻيل آهي.

حيرت آهي ته 'قانون جو تحفظ' اهي لُڄ ته وٺي رهيا آهن، جن پنهنجي لاءِ بندوق ذريعي تحفظ جو بندوبست به ڪري رکيو آهي پر قانون پنهنجي حفاظت پاڻ نٿو ڪري سگهي! مفايائون عدالتن مان رليف وٺي اچن ٿيون پر واسطيدار ۽ ذميوار حڪومتي ادارا مفايا جي خلاف عدالت جو در کڙڪائي نٿا سگهن! حڪومت وٽ ماحولياتي ايڪٽ آهي، ڊپٽي ڪمشنر وٽ قلم ١٤٤ آهي، جيڪو لاڳو به ٿيل آهي ۽ جنهن تي هڪ ايس ڊي ايم عمل ڪرائڻ جي ڪوشش به ڪري ٿو پر مافيا 'مضبوط' آهي. ان کان ڪير انڪار ڪندو ته مافيا فقط ان صورت ۾ مضبوط هوندي آهي جڏهن ڪي طاقتور فرد ان جي سرپرستي ڪندا آهن.

ملير ۽ گڏاپ جي ماحوليات خراب ڪندڙ مافيا جي سرپرستيءَ ۾ مقامي بااثر ماڻهو، پوليس ۽ اعليٰ انتظاميا سڌيءَ طرح ملوث آهن. جيڪڏهن ائين ناهي ته پوءِ سرڪاري آفيسرن جون 'خفيہ آفيسون' ڪهڙو ڪم ڪري رهيون آهن؟ ۽ ماحوليات جي بچاءَ لاءِ آڌي آڌي رات جو ننڊون قربان ڪندڙ هڪ 'مثبت فريل نوجوان آفيسر' تي خوني حملا جو نٿا بند ٿين؟

نيٺ هڪ رات گڏاپ جو ايس ڊي ايم قلم ١٤٤ هيٺ پيل بندش تي عمل جي نگراني ڪرڻ لاءِ صالح محمد ڳوٺ لڳ ٽن ٽرڪن کي 'سڱ سوڙو' جهلي ٿو ته مٿس مافيا جا ويهارو ڪن ماڻهو فائرنگ ڪن ٿا. نتيجي ۾ ٻہ سپاهي زخمي ٿين ٿا. سرڪاري گاڏي تباھ ٿئي ٿي، مافيا ميمبر سرڪاري گهيرو ٽوڙي نڪري وڃن ٿا ۽ ڪراچيءَ جي ٻهراڙين جي ماحوليات کي بچائڻ جي ڪوشش اڌوري رهجي وڃي ٿي. اهو سلسلو سالن کان جاري آهي. روزانو سوين ٽرڪون فطرت جو نظام ڊاهڻ ۾ سرگرم آهن ۽ ڪراچي شهر جون ماڙيون ۽ روڊ ٺاهڻ لاءِ ٻهراڙين جون ٽسون سڪائڻ ۾ مصروف آهن.

پوليس ۽ ٽرانسپورٽ جا قبائلي مالڪ ته ٺيا 'ڌاريا ماڻهو' جن جو ڪراچيءَ سان ڪوبہ ڌرتيءَ جو رشتو نه آهي، حيرت ته انهن مقامي ماڻهن تي آهي جيڪي پنهنجي تر ۾ سنڌين جي حقن جا چئمپين يا اڳواڻ ٿي معتبري حاصل ڪري رهيا آهن پر افغانن، پٺاڻن ۽ علائقہ غير جي ماڻهن کي دعوت ڏيئي پنهنجي پنهنجي اثررسوخ واري علائقي (جتي بندش بہ پيل آهي) مان ريتي کڻڻ لاءِ همٿائي رهيا آهن. چاڪاڻ ته ان ريت کين بہ في ٽرڪ ڪجھ رقم ملي وڃي ٿي، هنن بدقسمت ماڻهن کي يا ته احساس ئي نه آهي ته هو پنهنجي پير تي پاڻ ڪهاڙو هڻي رهيا آهن يا وري سندن ضمير مري چڪو آهي ۽ ڪجھ خسيس رقم جي لالچ تي پنهنجي علائقي جي ماڻهن کي بنجر مستقبل ڏانهن ڌڪي رهيا آهن.

'ٽرانسپورٽ لائين' جا پنهنجا قاعدا قانون آهن، پاڪستان جو هر قانون سندن قاعدن جي آڏو هٿ مهٽيندو رهجي وڃي ٿو. 'ٽرانسپورٽ لائين' پنهنجيون تنظيمون ٺاهيون آهن ۽ انهن تنظيمن ماضيءَ جي سهراب ڳوٺ وانگر هنڌ هنڌ پنهنجا 'اڏا' ٺاهيا آهن. هر اڏو هلائڻ لاءِ اٺ ڏھ ماڻهو ويٺا آهن، ظاهري طور تي وڏا اشراف، نمازي ۽ پرهيزگار ماڻهو ۽ اندر ۾ 'بي رحم دادا' بالڪل اهڙن جيئڻ هيروئن ۽ هٿيارن جا افغان سمگلر هوندا آهن. انهن ڏهن ماڻهن جي ان ٽولي کي يونين چيو وڃي ٿو، پر اهي ان مافيا جا پگهاردار يا حصيدار عيوضي آهن. انهن جي سڌي ڊيلنگ ٿاڻن ۽ انتظاميہ سان آهي، حڪومت جي وزيرن ۽ مشيرن جا نالا سندن کيسن ۾ پيا آهن. هنن جو ڪم ئي اهو آهي ته مافيا ميمبرن جون ٽرڪون ريتي ڍوئڻ لاءِ هلنديون رهن ۽ واسطيدار ٿاڻن ۽ آفيسن ۾ ڀتا پهچائيندا رهن ۽ جيڪڏهن ڪا ٽرڪ قانون ٽوڙيندي جهلجي پوي ته ٿاڻن تي 'ٽي وڻ' ڪندا رهن. جنهن آفيسر ۽ جنهن صحافيءَ سندن نظام ۾ هٿ وڌا يا وانگو ڪيو اهو ڪله مري ويو! روڊ تي مليو ته ٽرڪ چاڙهي ڇڏيندس، روڊ کان پاسيرو مليو ته بندوق هلائيندي دير نه ڪندا!

ٽرڪ ڊرائيورن کي پنهنجي مافيا جي ڪمدارن پاران بہ واضح هدايتون آهن، "آسرو نه ڪيو جيڪو ڦڏو ڪري هن جي مٿان ٽرڪ چاڙهي ڇڏيو ۽ ٽرڪ جا ڪاغذ ڪڍي مڪدم اڏي تي پهچو! جيڪڏهن ٽرڪ چاڙهڻ جي صورت نه هجي ته بي فڪر ٿي روڊ بلاڪ ڪري ڇڏيو ۽ ٿي سگهي ته اڏي تي اطلاع ڪيو!"

ٽرڪ چاڙهڻ کان پوءِ ڊرائيور پوليس جي رڪارڊ ۾ 'مفرور' ٿي ويندو ۽ پوليس هاءِ ڪورٽ جي ڪنهن مستقل حڪم کان 'مجبور ٿي' ٽرڪ کي ڇڏي ڏيندي، ڇاڪاڻ ته ڏوھ ٽرڪ جو نه هوندو آهي ۽ ٿاڻو ڪنهن بہ 'ڪمائيندڙ گاڏيءَ' کي بند ڪرڻ جو مجاز نه آهي، پوءِ ڪٿي ان ماڻهو ئي چو نه ماريو هجي! هيءَ 'ٽرانسپورٽ لائين' (جيڪا اصل ۾ ٽرانسپورٽ مافيا آهي)، جي روز جي پريڪٽس آهي. جيڪا صرف ان ڪري جاري آهي ته سندن سرپرستي ٿي رهي آهي ۽ ماحولياتي ادارو EPA، مختلف سماجي تنظيمون، NGO's، صحافي ۽ ڪجھ سرڪاري آفيسر هن مافيا جي خلاف اڪيلي سر، انفرادي طور ۽ بنا باهمي رابطن جي اها جنگ وڙهي رهيا آهن.

هڪ ناسور پلجي رهيو آهي، ڪراچيءَ جون ٻهراڙيون بنجر مستقبل ڏانهن ڌڪجي رهيون آهن، مافيا خلاف ويڙھ ۾ هرڪو اڪيلو وڙهي رهيو آهي، لاڳو ڪيل قانون ذري گهٽ مفلوج ثابت ٿي رهيا آهن. ڇا ڪراچيءَ جي ٻهراڙيءَ جي ماحوليات بچائڻ لاءِ سرڪاري ۽ غيرسرڪاري ادارا، صحافي ۽ قانوندان گڏيل ويڙھ نٿا وڙهي سگهن؟

دنيا ۾ ڪنهن ٻئي هنڌ

قدرتي ڀاڻ سان پوکيءَ جي مقبوليت

هالينڊ ۾ قدرتي ڀاڻ سان پوکي راهي (Organic Farm-ing) ڪرڻ وارن جو سرڪاري طور تي تعداد ۵۰۰ آهي. پر ان جي ضرورت جو تناسب ۲۰ سيڪڙو ساليانو آهي. هڪ زرعي رسالي جي تحقيقاتي رپورٽ ۾ چيو ويو آهي ته هڪ چوٿائي ڊچ آبادگارن مستقبل قريب ۾ قدرتي ڀاڻ سان پوک ڪرڻ جو پروگرام تيار ڪيو آهي ۽ خريد ڪندڙن ڏانهن واجهائي رهيا آهن ته جيڪڏهن اهي صاف ۽ بهترين چيزون/ شيون خريدڻ چاهين ٿا ته پوءِ اهي ان شعبي ۾ داخل ٿي ويندا.

ڪجھ سال اڳ ۾ جن آبادگارن قدرتي ڀاڻ جو استعمال شروع ڪيو اهي هوريان هوريان معاشري ۾ عزت وارو مقام حاصل ڪري رهيا آهن ۽ انهن جي پيداوار مارڪيٽ ۾ ھڏي جي حساب سان خريدي وڃي ٿي ۽ تقريباً ۴۰۰ صحت بخش غذا مهيا ڪندڙ دڪانن تي وڪامڻ لاءِ پهچائي وڃي ٿي. جڏهن ته پيداوار جو هڪ وڏو حصو ڊنمارڪ ڏانهن موڪليو وڃي ٿو. جتي اهڙي پيداوار (ميوا ۽ سبزيون) جو ۲,۸ سيڪڙو خريد ڪيو وڃي ٿو.

پهريون اڳواڻ:

هن سلسلي ۾ ڊچ آبادگار پيٽ فان اوزن دورن جو نالو سرفهرست آهي جنهن ۱۹٦۸ع ۾ سمنڊ جي پرسان پنهنجو فارم ٺاهيو. جنهن مان وڏي پنداوار ٿيڻي هئي. سامونڊي سطح کان ۳ ميٽر هيٺ هيءَ زمين تمام گهڻي زرخيز هئي ۽ هڪ جديد زرعي فارم جي لاءِ بلڪل مناسب ۽ بهترين هئي ۽ دنيا جي زرخيز زمين ۾ شمار ٿيندي هئي.

پيٽ فان جو هي فارم انهيءَ زمين لاءِ بلڪل نئين شيءِ هو. فان، هن فارم تي ڪوبہ ڪيميائي ڀاڻ يا زرعي دوا استعمال نہ ڪئي، پر ان جي باوجود زمين جي پيداوار ڏسي، ان جا پاڙيسري آبادگار حيران ٿي ويا.

اسان جا نتيجا ان ڳالھ جي شاهدي ڏين ٿا تہ زمين جي لاءِ وسيلا، توانائي ۽ ماحول جي ايتري اهميت نہ آهي. فان چيو تہ اسين صرف توانائيءَ مان مدد وٺان ٿو جيڪا سج کان ملي ٿي.

فان جي خيال ۾ هالينڊ ۾ زراعت جو شعبو بهتر حالت ۾ نہ آهي، ڇاڪاڻ تہ آبادگار ٿائي لينڊ ۽ برازيل کان ٽراپيڪا، جڏهن تہ فاسفورس صحرا کان گهرائي مال کي کارائين ٿا ۽ ان کان وڏيڪ بري ڳالھ هيءَ آهي تہ ٻاهران گهرايل خوراڪ جو بہ مناسب استعمال نہ ٿو ڪيو وڃي. پر اسين پنهنجي فارم لاءِ نائٽروجن، فاسفيٽ ۽ ڪاربان ڪنهن ٻي جڳھ تان نہ ٿو گهرايان. پنهنجي ماحول مان توانائي حاصل ڪريون ٿا. هن جي بقول هن قسم جي پوکيءَ جي لاءِ سڪل گاهہ، ڪيڙا، ماڪوڙا ۽ وڏيڪ لاڳت جي ضروت آهي. هن وڏيڪ چيو تہ جڏهن مان هي ڪم شروع ڪيو تہ مون کي هزار ڪلو گرام ڪيڙا ماڪوڙا في هيڪٽر زمين ۾ وجهڻا پيا؛ ڇاڪاڻ تہ هي ڪيڙا زمين جي زرخيزي وڌائڻ لاءِ فاسفيٽ پيدا ڪن ٿا. ڀرپاسي واري فضا ۾ ۸۰ سيڪڙو نائٽروجن آهي. جڏهن تہ سڪل گاهہ گند نائٽروجن کي جذب ڪرڻ جي صلاحيت رکي ٿو. زمين کي قدرتي ڀاڻ جي ضرورت پوي ٿي، جيڪا ٥٦ فارمن کان حاصل ڪئي وڃي ٿي. هن سلسلي ۾ پيٽ فان صرف اڪيلو مثال نہ آهي. پر ان جي ٻن پاڙيسرين پڻ هن جي نقش قدم تي هلندي، پوکي راهيءَ جو نئون انداز شروع ڪيو آهي. جڏهن تہ فليو ويولڊر جا ٦٠ آبادگار بہ هي طريقو استعمال ڪري رهيا آهن، بلڪ انهن تہ هڪ اسٽڊي گروپ بہ ٺاهي ورتو آهي ۽ تحقيق ڪري هڪ ٻئي جي مدد ڪن ٿا ۽ ڪنهن بہ مسئلي جو فوري حل ڳولي لهن ٿا. هنن جو خيال آهي تہ زرعي مسئلا صرف زرعي دوائن جي فوهاري Spray يا ڀاڻ وجهڻ سان حل نہ ٿا ٿين، پر اڄ جي آبادگارن کي نوان نوان طريقا اختيار ڪرڻ گهرجن.

پي اي پي سي جي چيئرپرسن جي بيان تي ماهرن جو ردعمل

(مقامي اخبارن ۾ ڇپيل هڪ خبر جنهن ۾ ماحولياتي تحفظ جي پاڪستاني ڪائونسل جي چيئرمين جناب آصف علي زرداري جي حوالي سان چيو ويو هو تہ ٽين طرفان آلوڊگي پکيڙڻ وارين صنعتن جي خلاف ڪارروائيءَ کي ٽن سالن لاءِ ختم ڪيو ويو آهي، تي ماحوليات جي ماهرن هڪ اجلاس گهرايو ۽ قرارداد منظور ڪئي، جنهن ۾ ان تي پنهنجي سخت تشويش جو اظهار ڪيو)

ورلڊ ڪنزرويشن يونين، آءِ يو سي اين پاڪستان جي ميمبرن ۱۴ جنوري ۹٦ع تي ٿيل اجلاس ۾ ۲۸ ڊسمبر ۹۵ع واري "دي نيوز" ۾ ڇپيل خبر تي بحث ڪيو جنهن ۾ چيو ويو تہ ماحولياتي تحفظ واري پاڪستاني ڪائونسل (پي اي پي سي) جي چيئرمين ان ڳالھ سان اتفاق ڪيو آهي تہ موجوده صنعتن تي قومي ماحولياتي ڪوالٽي معيار (اين اي ڪيو ايس) جي نافذ ٿيڻ کي ٽن سالن لاءِ ملتوي ڪيو وڃي. (اين اي ڪيو ايس) کي نافذ ڪرڻ جي لاءِ ڊيڊ لائن پهرين جولاءِ ۱۹۹٦ع مقرر ڪئي وئي هئي.

بحث ۾ سرڪاري ميمبرن حصو نہ ورتو، جڏهن تہ غير سرڪاري ميمبرن هيٺين قرارداد منظور ڪئي.

* اسان مٿين خبر تمام گهڻي تشويش سان پڙهي. اين اي ڪيو ايس جي لاڳو ڪرڻ جي تاريخ ۱- جولاءِ ۹٦ع پي اي پي سي جي اجلاس ۾ گهڻي بحث مباحثي کان منظور ڪئي وئي هئي ۽ هي طئي ڪيو ويو هو تہ ڪجھ پارٽين جي درخواستن جي باوجود ان کي تبديل نہ ڪيو ويندو.

* جيئن تہ پي اي پي سي، اين اي ڪيو ايس جي لاڳو ٿيڻ واري تاريخ کي ملتوي ڪرڻ لاءِ غور نہ ڪيو. ان ڪري اهو معلوم نٿي ٿو تہ هن معاملي کي اخبارن ۾ غلط طور پيش ڪيو ويو آهي ۽ جيئن تہ ان اخباري اطلاع جي ترديد نہ ڪئي وئي آهي، تنهن ڪري سنگين قسم جا شڪ شبها پيدا ٿي پيا آهن.

* ان اطلاع مان اهو لڳي ٿو تہ حڪومت جي پاليسيءَ کان انڪار ڪيو ويو آهي، جنهن مان ان جي ماحول جي حفاظت لاءِ مستقبل جي پاليسيءَ وارن قدمن کڻڻ وارو اعتبار ٽٽي ويو آهي. جيڪڏهن ڪجھ واپاري گروپ هڪ اهڙي مرحلي تي قانون جي لاڳو ٿيڻ کي دير ڪرائڻ ۾ ڪامياب ٿي وڃن ٿا تہ نوٽي جو ماحولياتي ايجنڊا لاءِ بي مثال سياسي حمايت ملندي رهي ٿي تہ پوءِ آئينده ڪنهن کي بہ هي يقين ڏيارڻ ناممڪن ٿي پوندو تہ ماحولياتي قانون تي بہ عمل ڪرايو ويندو.

* هي چوڻ قطعي صحيح نہ آهي تہ پاڪستاني صنعت ايتري غريب آهي جو اها ماحولياتي صفائي رکڻ جي قابل نہ آهي. ڪيترن ئي ملڪن ۾ ريسرچ مان اهو ثابت ٿي چڪو آهي تہ ماحولياتي صفائيءَ سان صنعتن جي منافعي ۾ اضافو ٿيو آهي. ڇاڪاڻ تہ انهن پنهنجي انتظامي نظام کي بهتر بڻايو آهي ۽ توانائي ۽ ٻين خرچن کي گهٽايو آهي. خود پاڪستان ۾ اهڙيون ڪمپنيون جن جديد ترين ماحولياتي صفائي لاءِ قدم کنيا آهن (مثلاً فيڪٽو سيمنٽ، گرين ووڊ ٽيڪسٽائل وغيره) اهي پنهنجي مقابلي وارين ڪندين ڪمپنين کان وڌيڪ نفعي ۾ آهن.

* قانون تي عمل ڪرائڻ ۾ دير ڪرڻ سان انهن روشن خيال واپارين جو موقف بہ متاثر ٿيندو جيڪي تمام جلدي ۾ صاف سٿري پيداوار حاصل ڪرڻ وارين ڪوشش جي حمايت ڪري رهيا آهن.

* اين اي ڪيو ايس کي لاڳو ڪرڻ جي تاريخ تي مضبوطيءَ سان بيهڻ جي ڪري ڪاروباري ڪمپنين کي ماحولياتي صفائي لاءِ قدمن کڻڻ طرف مائل ڪرڻ ۾ مدد ملندي، جيڪا تمام ضروري آهي ۽ ۱۹۹۵ع جي ڏهاڪي ۾ اهو اڃا بہ وڌيڪ ضروري آهي، ڇو تہ گڏلاڻ ڦهلائڻ وارين صنعتن جي لاءِ مارڪيٽن کي هٿ ڪرڻ وڌيڪ ڏکيو ٿي پوندو.

* جيڪڏهن مقصد صنعتن جي مدد ڪرڻ آهي تہ پوءِ اها مدد فني مشورن، ٽيڪنالوجي ۽ معلومات سولائيءَ سان پڄائڻ، ڪلين اپ ٽيڪنالوجي جي لاءِ قرضن ۽ ڪلين اپ پلانٽس جي لاءِ زمين ۽ ٻين شڪلين ۾ ٿني وڃي.

* اسين حڪومت کان مطالبو ٿا ڪريون تہ اها فوري طور تي انهن پريس رپورٽن جي ترديد ڪري ۽ واضح ۽ چٽن لفظن ۾ اعلان ڪري تہ هوءَ اين اي ڪيو ايس کي لاڳو ڪرڻ واري تاريخ تي سختيءَ سان بيٺل آهي. حڪومت کي تمام جلدي اهڙين صنعتن لاءِ رعايتن جي پيڪيج جو اعلان ڪرڻ گهرجي، جيڪي انهن قدمن تي جلد کان جلد عمل ڪنديون.

ڪيرٿر نيشنل پارڪ جي فلمبندي

(مينائل انيس احمد ١٩٩٢ع جونيئر شهري جي باني ميمبرن ۾ شامل هيو ، هي مضمون خليج ٽائيمز ۾ ڇپيو هو.)

زمين جي وڏي ايراضيءَ تي پري پري تائين پکڙيل ساوڪ جي وچ ۾ ڪٿي ڪٿي غير آباد ٽڪرا هڪ خوبصورت فن پاري وانگر لڳن ٿا. هي منظر ڪراچيءَ جي ويجهو ڪيرٿر نيشنل پارڪ جو آهي، جيڪو قدرت جو هڪ شاهڪار آهي ۽ پنهنجي پوري دلفريبي سان برقرار آهي. انهيءَ فطرتي فن کي "پاڪستان جي نيشنل پارڪس" جي عنوان سان فلم ۾ قيد ڪيو ويو آهي.

نيشنل ڪائونسل فار ڪنزرويشن آف وائيلڊ لائيف جي تعاون سان پاڪستان ٽيلي ويزن ان خطي "ڪيرٿر پارڪ" تي ٧ عدد دستاويزي فلمون ٺاهي، حيرت ۾ وجهندڙ ڪارنامو سرانجام ڏنو آهي، ڇاڪاڻ تہ انهن فلمن ۾ اهڙا منظر قيد ڪيا ويا آهن، جيڪي هن کان اڳ نظرن کان اوجهل رهيا آهن. اهي دستاويزي فلمون ٺاهڻ جا بہ اهم مقصد هئا. پهريون تہ عوام کي ملڪ ۾ موجود قدرتي منظرن کان واقف ڪرڻ ۽ ٻيو عالمي سياحن جو ڌيان هن طرف ڇڪائڻ ڇو تہ هي فلمون دنيا جي ٦٠ ملڪن ۾ ڏيکاريون وينديون.

هن سلسلي جي هڪ فلم "ڪيرٿر نيشنل پارڪ" آصف انصاريءَ جي ٺاهيل آهي، جيڪا نہ صرف جاڳ ڏيندڙ آهي پر ان ۾ مڪمل طرح اهڙا منظر بہ فلمايا ويا آهن، جيڪي اڳ ۾

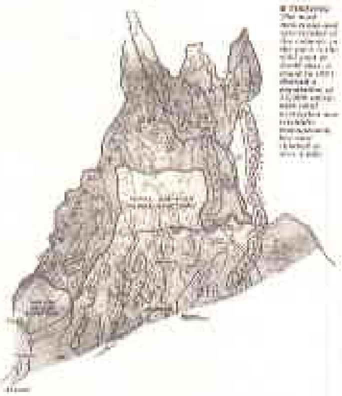

ڪڏهن بہ ڪئميرا جي اک ۾ نہ آيا آهن. ان مقصد کي حاصل ڪرڻ لاءِ ٽيم کي هيلي ڪاپٽر، اُٺن ۽ ڪيٽرن ئي ميلن تائين پيرين پنڌ سفر ڪرڻو پيو. برساتن ۽ تيز اس ۾ ٢٠٠٠ ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل نيشنل پارڪ جو چپو چپو گهمڻو پيو.

انٽرنيشنل يونين فار ڪنزرويشن (IUCN) جا ڏکيا شرط پورا ڪندڙ پاڪستان جي قدرتي ذخيرن مان هڪ ڪيرٿر نيشنل پارڪ بہ آهي. ان کان سواءِ هن قدرتي ورثي ۾ دنيا جو سڀ کان قديم قلعو بہ آهي. پاڪستان جو ٽيون سڀ کان وڏو بند (DAM)، تونگ، گورک جا مقبرا ۽ جبل جي هڪ وڏي چوٽي (٥٦٨٨ فٽ) بہ ان فهرست ۾ موجود آهي.

دنيا جو قديم ترين قلعو رني ڪوٽ ٢٨ ڪلو ميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آهي، جيڪو پنهنجي پراڻي سڃاڻپ برقرار رکيو بيٺو آهي ۽ آرڪيٽيڪچر جو هڪ بهترين نمونو آهي. جڏهن تہ ڪيرٿر پهاڙي سلسلي ۾ بلوچستان جي سرحد کان ٢٥ ڪلوميٽرن جي مفاصلي تي تونگ جا مقبرا موجود آهن، جيڪي خوبصورتي ۽ هنرمندي ۾ مڪليءَ جي مقبرن جي برابر آهن. مقبرن جي پرسان ئي ملندڙ غار ان ڳالهہ جو ثبوت آهن تہ ٥٠٠ ق- م ۾ بہ هتي رهڻ وارا لوڪ اعليٰ ذوق وارا هئا.

پاڪستان جو ٽيون وڏو بند "حب" پارڪ جي بلڪل ڏکڻ-اولهہ واري حصي ۾ ٥٠ ڪلوميٽرن تي ڦهليل آهي، جڏهن تہ ڊيم کان ٢٢ ڪلوميٽرن جي پنڌ تي سنڌ وائيلڊ لائيف کاتي جا ريسٽ هائوس آهن.

ان ڳالهہ جون شاهديون مليون آهن تہ ٣٥ ملين سال اڳ ۾ ڪيرٿر نيشنل پارڪ (Tethys) ٽيٿز سمنڊ جو حصو هو ۽ سمنڊ جي پٽي هتڙ ڪ ۽ ڪرس جو

پهاڙي سلسلو هڪ جهنگل جي صورت ۾ ابري آيو.

انهن ثقافتي ۽ تاريخي حوالن کان سواءِ ان جي فلم بندي ۾ حقيقت جي بلڪل ويجهو منظر ڪشي ڪئي وئي آهي، جنهن سان پارڪ جي اصلي خوبصورتي وڌيڪ چٽي طرح ظاهر ٿي آهي.

ٽيليويزن ٽيم کي پهاڙن تي چڙهڻ ۽ انهن کي عبور ڪرڻ ۾ ڪيترائي ميل پيرين پنڌ هلڻو پيو تہ جيئن ٢٦ قسمن جي کير ڏيندڙ جانورن (Mamals) جون تصويرون ڪڍي سگهجن، جيڪي پارڪ جي قدرتي سونهن کي وڌائي رهيا آهن. هن فلم جي خوبصورتيءَ جو سهرو پروڊيوسر آصف انصاريءَ جي سرِ آهي. ڇاڪاڻ تہ هن فري لانس صحافي جي حيثيت ۾ جيڪو ڪجهہ تجربو ۽ ڄاڻ حاصل ڪئي آهي، اها سموري جو سموري ان ۾ ڪم آندي آهي. انصاري هن کان اڳ بہ اهڙيون فلمون ٺاهي چڪو آهي ۽ ساڳئي موضوع تي ڪيترن ئي ڪتابن جو مصنف پڻ آهي. تاريخ جي حوالي سان "قائداعظم پنهنجي خطن جي آئيني ۾" نالي دستاويزي فلم ان جو هڪ وڏو شاندار شاهڪار آهي.

(ڪيرٿر نيشنل پارڪ جي دستاويزي فلم جي اسڪرپٽ ۽ تفصيل/ بيان عظمت انصاري ڏنو آهي، جنهن صحيح لفظ اصلي لهجي ۾ ڏيئي فلم کي چار چنڊ لڳائي ڇڏيا آهن. عظمت انصاري بہ فري لانسر صحافي آهي ۽ ٽيليويزن تي دستاويزي فلمن متعلق هدائيندو آهي.)

شهري سب ڪميٽي رپورٽون

١- اڏاوتي ۽ ثقافتي ورثو سب ڪميٽي: دانش آذر زوبي

هيءَ ڪميٽي في الحال ڪراچيءَ جي مشهور عمارتن جي سير (ٽوئر) ڪي وڌائڻ لاءِ بروشرز تيار ڪرڻ جي منصوبن کي آخري شڪل ڏئي رهي آهي. هن جو بنيادي مقصد شهر جي قيمتي ورثي جي باري ۾ شهرين ۽ ٻاهران ايندڙ ماڻهن ۾ شعور پيدا ڪرڻ آهي.

٢- ميڊيا ۽ پرڏيهي رابطا سب ڪميٽي: حميرا رحمان/ حسن جعفري

شهري سي بي اي نيوز ليٽرن، انگريزي، اردو ۽ هاڻي سنڌيءَ ۾ ٻه ڇپجي رهيا آهن. ميڊيا ۽ پرڏيهي رابطا سب ڪميٽي ٻين سب ڪميٽين جي ترجمان آهي. ڇاڪاڻ ته هيءَ ميڊيا جي ذريعي انهن جي پرچار ڪري ٿي، جيڪي اهي پنهنجن پنهنجن شعبن ۾ ڪري رهيون آهن ۽ اهڙي طرح، اهڙن نون تصورن کي پيدا ڪرڻ ۾ مددگار ثابت ٿي رهي آهي، جن جو محور/ مرڪز اسان جا ماحولياتي مسئلا ۽ ان جو ممڪن حل آهي.

٢۴ ۽ ٢٥ نومبر ١٩٩٥ع تي سيوهڻ ۾ ٻن ڏينهن وارو فالو اپ سيمينار ٿيو. ان سيمينار سان ٻهراڙيءَ وارن علائقن جي آباديءَ کي پيش ايندڙ ماحولياتي مسئلن ۽ انهن جي عمل جي سلسلي ۾ حڪومتي ادارن جي نااهليءَ جي باري ۾ سنڌي صحافت جي سُڌسما جي ذريعن ۾ شعور ۽ ڄاڻ پيدا ڪرڻ جا امڪان وڌيا.

٣- قانوني امداد سب ڪميٽي: قاضي فيض عيسي/ امبر علي ڀائي رولينڊ ڊي سوزا/ وڪي ڊي سوزا

شهري سي بي اي گذريل ٽن سالن کان ڪراچي اندر ڪم ڪري رهي آهي، جتي مختلف سببن جي ڪري گهڻ طرفي بگاڙ واري صورتحال آهي. جنهن ۾ ڪجهه وڏا سبب

بيڪار منصوبا بندي، ماسٽر پلان جي پابندي نه پر خلاف ورزي ڪرڻ، عبوري ۽ من پسند قدم کڻڻ شامل آهن. گهڻين صورتن ۾ خلاف ورزيون سرڪاري ايجنسيون، لينڊ مافيا ۽ سٽي بازن جي ناپاڪ گڏجوڙ جي نتيجي ۾ ٿين ٿيون. شهري سي بي اي شهرين جي عام راءِ کي منظم ڪرڻ ۽ انهن جو نقطه نظر پيش ڪرڻ، انهن جي حقن جي حفاظت ڪرڻ ۽ شهري ماحول جي بهتري لاءِ ڪميونٽي ايڪشن منظم ڪرڻ لاءِ اهم ڪردار ادا ڪري رهي آهي.

شهري سي بي اي غير منظم انداز ۾ شهر جي وڌڻ کي روڪڻ لاءِ، جيڪو رهائشي زمين تي اوچين عمارتن تعمير ڪرڻ لاءِ غير قانوني طريقو آهي. متعلق سرگرميءَ سان ڄاڻ ڏيڻ، قانوني صلاحون ۽ مشورا ڏيڻ ٽوٽي حڪمت عملي ٺاهڻ ۾ رڌل آهي. هي وڏيون ۽ عاليشان عمارتون، تعميراتي قانونن ۽ بلڊنگ ڪنٽرول آرڊيننس ١٩٧٩ع جي مڪمل طور خلاف ورزي ڪندي ٺاهيون پيون وڃن.

شهري سي بي اي بلڊنگ ڪنٽرول اٿارٽيز سان ٻه رابطو ڪري ورتو آهي ۽ جولاءِ ١٩٩٥ع کان مسلسل ڳنڍجاڻيون ٿي رهيون آهن.

سيپٽمبر کان آڪٽوبر ١٩٩٥ع تائين شهري قانوني امداد سب ڪميٽي قائم ڪئي ويئي آهي، جنهن کي شهري چيپٽر گارڊن ايسٽ چيو وڃي ٿو، جنهن جو سربراهه ليگل سب ڪميٽيءَ جو ميمبر مسٽر وڪي ڊي سوزا ۽ ان سان گڏ شهري ميمبر مسٽر رولينڊ ڊي سوزا ٻه آهي. گارڊن ايسٽ چيپٽر هاڻي تائين سنڌ هاءِ ڪورٽ ۾ چار درخواستون داخل ڪيون آهن. پلاٽ نمبر ٢١٧-٢١٦ جي لاءِ جناب شهاب الدين احمد وڪيل آهي جڏهن ته پلاٽ نمبر ٣٩۴ ۽ A1/327 جي لاءِ مسٽر ايم- ايل شاهاڻي وڪيل آهي. گارڊن ايسٽ چيپٽر انهن وڪيلن ۽ ڪمشنر ڪراچي جناب ضياءُ السلام جي وچ ۾ رابطي جو ٻه انتظام ڪيو آهي.

ڊي سي ايسٽ، ايس ايس پي ايسٽ، ايس ڊي ايم جمشيد ڪوارٽر مسٽر طارق نيازي ايس ايڇ او سولجر بازار رند، سي او بي جناب آئي اي عثماني بلڊنگ ڪنٽرول اٿارٽيءَ جي سيٽي ڊپٽي ۽ اسسٽنٽ بلڊنگ ڪنٽرولرز سان گڏ وڃي ٨ نومبر تي چند ڏوهي بلڊرز کي گرفتار ڪيو ۽ انهن جي دڪانن کي بند ڪيو. ڪجهه غير قانوني اڏاوتون ڊاهيون ويون. ان علائقي ۾ "شهري" جي دٻاءَ جو اهو نتيجو نڪتو ته چند غير قانوني پراجيڪٽن تي ڪم بند ٿي ويو. ڪراچيءَ جي ڪمشنر شهر جي سيني اهم اخبارن ذريعي اعلان ڪيو ته عوام کي اهڙن پراجيڪٽن ۾ بڪنگ ڪرائڻ ۽ خريداري ڪرڻ کان پاسو ڪرڻ گهرجي ۽ اهڙن بلڊرن سان معاهدو ڪرڻ وقت هوشيار رهڻ کپي.

محمد علي سوسائٽي جي ليگل سب ڪميٽيءَ جون سرگرميون صرف شهرين وچ ۾ رابطو ڪرائڻ ۽ مشورن ڏيڻ تائين آهن، جنهن جي نتيجي ۾ هاءِ ڪورٽ ۾ هڪ (رٽ) درخواست داخل ڪئي ويئي. سوسائٽيءَ جاٺايل جائداد جي ليز رد ڪئي ۽ سنڌ هاءِ ڪورٽ جائداد ضبط ڪري ڇڏي.

سب ڪميٽي نيبرهڊ ڪيئر بلاڪ ٦- پي اي سي ايڇ ايس سان ٻه تعاون ڪيو. ان علائقي جي رهاڪن شهريءَ کي اپيل ڪئي ته اتي رهائشي علائقي جي گهرن ۾ قائم ڪيا ويندڙ

صنعتي يونٽ ۽ رازي روڊ ۽ ڊاڪٽر محمود حسين روڊ تي غير قانوني اڏاوتن جي سلسلي ۾ انهن جي مدد ڪئي وجي.

شهري قانوني امداد سب ڪميٽيءَ جو ڌياءُ ايترو ته محسوس ڪيو ويو جو هن وقت خالد بن وليد روڊ تي ڪو به اڏاوتي ڪم نه ٿي رهيو آهي.

پي اي سي ايڇ ايس بلاڪ ٢ جي سي او بي مسٽر ايس ايم آر زيد الواسطي علائقي جي سروي ڪري ورتي آهي ۽ خلاف ورزي ڪندڙ بلڊرز جي خلاف فوجداري ڪارروائيءَ شروع ڪئي وئي آهي. ليگل سب ڪميٽي لاڳاپيل سي او بي سان باقاعدي هر هفتي ميٽنگ ڪري رهي آهي ۽ اهو عمل گذريل ٻن هفتن کان هلندڙ آهي.

قانوني امداد سب ڪميٽي لياقت آباد ۾ هڪ شاخ کولي رهي آهي. جنهن جو سربراهه جناب عبدالرئوف عيسيٰ هوندو.

غير قانوني اڏاوتون ۽ قبضا:

٢٥ آڪٽوبر ١٩٩٥ع تي ڪمشنر ڪراچي ۽ شهري سي بي اي ريسورس جي ميمبرن مسٽر امبر علي ڀائي، مسز وڪٽوريا ڊي سوزا، مسٽر رولينڊ ڊي سوزا، مسٽر خطيب احمد جي وچ ۾ گڏجاڻي ٿي جنهن ۾ هيٺيان معاملا غور هيٺ آيا.

١- مجموعي طور تي گارڊن ايسٽ ۾ هڪ سؤ غير قانوني گهڻ ماڙ عمارتون تعمير ٿي چڪيون آهن، ۴۰ ٿهي رهيون آهن، ١٢ کي ڪم شروع ڪرڻ جي اجازت جو انتظار آهي، پر گذريل ٢٠ سالن ۾ ڪراچي بلڊنگ ڪنٽرول اٿارٽي (ڪي- ايم- سي) جي طرفان هڪ به عمارت جي غيرقانوني اڏاوت کي نه روڪيو ويو.

٢- اسٽرڪچر جي بناوت جي لحاظ کان سمورين عمارتون خطرناڪ آهن، ڇو ته:

* اسٽرڪچر جي ڪابه منظوري نه ورتي وئي آهي.

شهري قانوني امداد سب ڪميٽيءَ جو ڌياءُ ايترو ته محسوس ڪيو ويو جو هن وقت خالد بن وليد روڊ تي ڪو به اڏاوتي ڪم نه ٿي رهيو آهي.

* بلڊرز لائسنس وارا نه آهن.
* ڪوبه لائسنس رکندڙ آرڪيٽيڪچر انجنيئر اڏاوتن جي نگراني ڪونه ڪري رهيو آهي.
* ٺيڪيدارن ۾ نامناسب اڏاوتي طريقا اختيار ڪيا وڃن ٿا.
* ڪراچي بلڊنگ ڪنٽرول اٿارٽي (ڪي ايم سي) جي طرفان عمارتن ڊاهڻ جي ڪري عمارتن جو بنيادي ڍانچو ڪمزور ٿي ويو آهي.
* عوام (پاڙيوارن، راهه گيرن ۽ رهائش رکندڙن) جي جان جي خطري جو ذميوار ڪير آهي؟
* هيٺين عدالتن جي اسٽي آرڊرز جي آڙ ۾ بلڊرن اڏاوتي ڪم جاري رکيو آهي ۽ هيٺين عدالتن ايس ڊي ايم (جمشيد روڊ) ايس ايڇ او (سولجر بازار) جي طرف کان ڪابه ڪارروائي نه ٿي ڪئي وڃي.

انهن حڪمن کي بهانو بڻائي سمورا سرڪاري عملدار بلڊرن جي ڏوهاري سرگرمين خلاف ڪابه ڪارروائي نه ڪري رهيا آهن.

* گارڊن ايسٽ ۾ هن وقت ۴۰ غير قانوني اڏاوتون هلندڙ آهن پر اي ڊي ايم اوڀر وٽ صرف ١٢ ڪيس داخل ڪيل آهن ۽ انهن ١٢ پروجيڪٽن تي پڻ ڪم ڪار بنان رنڊ روڪ جي هلندڙ آهي. ڇا لاڳاپيل آفيسر ايترا غير مؤثر آهن يا هيءَ "ڪُٺي ٻليءَ واري راند" آهي؟

انهن غير قانوني عمارتن کي بجلي، گئس ڪنيڪشن، پاڻي، سيوريج جا ڪنيڪشن ۽ رجسٽرار کان سب ليز ڪيئن ٿا ملي وڃن؟ گڏجاڻيءَ ۾ انهن سمورن نڪتن تي ڳالهه ٻولهه ڪئي وئي.

۴- پارڪس ۽ تفريح سب ڪميٽي:

خطيب احمد

شهري سي بي اي گذريل چئماسي ۾ ان کان پوءِ تقريباً ڇهه هزار ٻوٽا لڳايا. وڻن پوکڻ جون سرگرميون مئي ١٩٩٥ع کان هلندڙ آهن ۽ اڃا به هلندڙ آهن. هنن سرگرمين ۾ اسڪول آف نرسنگ، ڪراچي ايڊونٽسٽ هاسپيٽل، ڪراچي يونيورسٽي ۽ شاپ ڪيپرز ايسوسي ايشن شامل آهن.

٥- گداڻ ختم ڪرڻ واري ڪميٽي:

خطيب احمد

پي اي سي ايڇ ايس ۾ مافيا ۽ اين ڪي سي ايڇ سوسائٽي جي علائقن ۾ يونيسيف ۽ فريڊرڪ نومان فائونڊيشن جي تعاون سان صنعتي فوگ کي ٺڪاڻي لڳائڻ جو پروگرام شروع ڪيو ويو. ڪي ايم سي جي مشاورتي ڪائونسل جي ميمبر پروگرام کي مڪمل ڪرڻ ۾ مدد ڪئي ۽ هي پروگرام اپريل ١٩٩٥ع ۾ مڪمل ڪيو ويو. فالو اپ مانيٽرنگ ۽ باقاعده چيڪ اپ ڪيو پيو وڃي. نتيجا مطمئن ڪندڙ نه هئا، ڇاڪاڻ ته ڪميونٽي انهيءَ پروجيڪٽ ۾ شامل نه ٿي، تنهن ڪري ڪميٽيءَ کي ان سلسلي ۾ وڌيڪ ڪم ڪرڻ جي ضرورت آهي.

٦- فنڊ جمع ڪندڙ سب ڪميٽي:

عمران رضا شيخ/ حسن مرچنٽ

هن سب ڪميٽيءَ جو سڀ کان وڏو ڪم شهري سي بي اي جي لاءِ فنڊ گڏ ڪرڻ آهي. جنهن لاءِ ڪوڙ ساريون اسڪيمون تجويز ڪيون ويون آهن. شهري سي بي اي اهڙيون ٽي شرٽس وڪڻڻ جو ارادو رکي ٿي، جنهن تي "شهري" جو لوگو ٺهيل هوندو. هي شرٽس ميمبرن ۽ ٻين ماڻهن کي ۴۰ روپيه في شرٽ جي حساب سان وڪيون وينديون.

٧- جنرل ورڪس سب ڪميٽي:

الف- جونيئر شهري سي بي اي

شهري سي بي اي جي هڪ ميمبر مسٽر فرحان انور، جونيئر شهري پراجيڪٽ شروع

ڪيو آهي. جيڪو اسڪول ويندڙ ننڍڙن ٻارڙن تي مشتمل آهي. هن پروجيڪٽ جو مقصد ماحول جي متعلق سرگرمين کي وڌائڻ ۽ اهڙا طريقا اختيار ڪرڻ آهي، جن سان گدلاڻ جو خاتمو ٿي سگهي. اسڪولن جا ٻارڙا ڇهريائين ورڪنگ ڪلبن جا ميمبر ٿين ٿا.

١- سوشل ايڪشن ڪلب
٢- لٽريري ڪلب
٣- ببيننگ ڪلب
۴- ڊرامينٽنگ ڪلب
٥- هارٽي ڪلچر ڪلب
٦- آرٽس اينڊ ڪرافٽس

پلي هائوس سيڪنڊري اسڪول جي ٻارن هن ڪلبن ۾ جونيئر ميمبرز جي حيثيت سان داخلائون ورتيون آهن، جن کي اسائنمينٽس ڏنيون ويون آهن جيڪي اهي پنهنجن استادن جي نگرانيءَ ۾ پوريون ڪندا.

جونيئر شهري سي بي اي جي جونيئر ميمبرن شهري جي اسٽاف سان گڏجي بهادرآباد مارڪيٽ ايريا جي مارڪيٽ سروي ڪئي. دڪاندارن ۾ ٻوٽا ورهايا ۽ ماحولياتي سروي ڪئي. جنهن ۾ اهڙن ماڻهن سان جيڪي مارڪيٽ ۾ ڪاڻ پيڻ جون شيون وڪرو ڪن ٿا، صفائيءَ بابت سوال ڪيا. اسڪول جي ٻارن سوالن جا جواب ڏيڻ ۽ دڪاندارن کي ماحول کي صاف رکڻ ۽ ٻوٽن ورهائڻ جو هڪ سيشن/ سيمينار ڪرايو. عوام ۾ شعور/ ڄاڻ پيدا ڪرڻ جو هي پروگرام صرف ٻارڙن ڪرايو.

واپاري برادريءَ کي رعايتن ڏيڻ جي خاطري

ماحول جي تحفظ واري پاڪستاني ڪائونسل جي چيئرمين آصف علي زرداري ان ڳاله سان سهمت ٿيو آهي ته ماحولياتي تحفظ واري بل (PEPB) جي خلاف ورزي ڪندڙ صنعتڪارن تي ٣ سالن تائين ڏنڊ نه وڌو ويندو.

ايف پي سي سي آئي جي صدر هڪ ملاقات ۾ آصف زرداري کي صنعتن تي ملڪي ۽ غير ملڪي ڏهاءَ ۽ صنعتن جي صورتحال جي باري ۾ آگاه ڪندي هدايو ته جيڪڏهن صنعتن تي ڏنڊ وجهڻ وارو عمل شروع ڪيو ويو ته صنعتڪاريءَ جو عمل رڪجي ويندو ۽ ڪيترائي صنعتي يونٽ بند ٿي ويندا. جنهن سان اتفاق راءِ رکندي آصف علي زرداري بل تي عمل ڪرائڻ لاءِ صنعتن جي صورتحال کي نظر ۾ رکندي، قدمن کڻڻ جو يقين ڏياريو. پر ان هوندي به هُن ماحولياتي بل تي مڪمل طور عمل ڪرائڻ ۽ خلاف ورزي ڪندڙ صنعتڪارن کي تنبيه ڪئي ۽ چيو ته تجويزن ڪان پوءِ بل ۾ ترميم ڪري جولاءِ ٩٦ع ۾ ان کي لاڳو ڪيو ويندو.

ان موقعي تي چئمبر جي صدر ايس ايم منير حڪومت کي صلاح ڏني ته واپاري برادريءَ کي پيش ايندڙ ڏکيائين کي نظر ۾ رکندي انهن کي ماحول کي بهتر بنائڻ ۽ گدلاڻ گهٽائڻ لاءِ ڪجهه رعايتون ڏنيون وڃن.

ايس ايم منير هدايو ته ڪيترن ئي ٽيڪسٽائل يونٽن کي تمام ٿوري جڳهه آهي، جيڪا صنعتي گندگيءَ کي نيڪالي لڳائڻ لاءِ ناڪافي آهي. ان ڪري حڪومت کي گڏيل طور تي صنعتي گندگي کي نيڪالي لڳائڻ لاءِ مفت ۾ زمين ڏيڻ گهرجي ۽ ٽيڪسٽائل جي صنعت ۾ صفائي ڪرڻ واري جديد ٽيڪنالوجي کي متعارف ڪرائڻ گهرجي.

آصف علي زرداري به واپارين کي رعايتن ڏيڻ جي پڪ ڏني ۽ چيو ته پاڪستان ٽينرز ايسوسي ايشن ڪورنگي پراجيڪٽ ان جو واحد مثال آهي. هن صنعتي گندگيءَ کي نيڪالي لڳائڻ لاءِ سرڪاري طور زمين ڏيڻ جي به خاطري ڪرائي ۽ چيو ته اي ڪيو ايس بل کي ڌار ڌار يونٽن جي صورتحال کي ڏسي پوءِ نافذ ڪبو. ماحولياتي تحفظ جي ڪائونسل جي چيئرم[illegible] صنعتي گدلاڻ کي روڪڻ جي لاءِ آسان شرطن تي قرض ڏيڻ جو يقين به ڏياريو.

(دي نيوز 95-12-28 جي ٿورن سان)

تعارف

غيرسرڪاري تنظيم

ڪوز (KAWWS)

ڪراچي ايڊمنسٽريٽو ويمنز ويلفيئر سوسائٽي (KAWWS) ڪراچيءَ جي سوڪ ايجنسين جي هڪ نهايت مفيد ڊائريڪٽري ڇپائي آهي. ان فهرست ۾ شهري انتظام، ميونسپل سسٽم، ملٽري لينڊ اينڊ ڪنٽونمنٽ بورڊن، پوليس ۽ ضلعي انتظاميه شامل آهن.

ان ۾ اهم ٽيليفون نمبرن کان علاوه نقشا، تنظيمي چارٽ ۽ ڪي ايم سي جي چونڊ ٽڪن جي وضاحت به ڪئي وئي آهي. هيءَ ڊائريڪٽري شهرين جي رهنمائي ڪري ٿي ته شهري پنهنجن مسئلن جي حل لاءِ ڪهڙن ڪهڙن ادارن سان رابطو ڪن.

ڊائريڪٽري ڪوز (KAWWS) آفيس مان صرف ٥٠ رپين ۾ ملي سگهي ٿي.

وڻ پوکيو
ماحول اجاريو

ماحول لاءِ انجنيئر

(پاڪستان ۾ صرف ۵۰ سيڪڙو آباديءَ کي سيوريج، ۴۰ سيڪڙو گهرن ۾ نل جو پاڻي ۽ ۳۰ کان ۵۰ سيڪڙو گهرن کي گند ڪچرو گڏ ڪرڻ جي سهوليت آهي.)

[مشي گن اسٽيٽ يونيورسٽي (آمريڪا) جي ماحولياتي انجنيئرنگ جي پروفيسر ٿامس سي وائس جو چوڻ آهي ته پاڪستان کي شديد مالي مسئلا سامهون آهن، جيڪي ماحولياتي انجنيئرن جو فوري توجه گهرن ٿا.]

مقامي ماحولياتي صورتحال جي باري ۾ مون کي مهارت نه ڪونه آهي پر هي يقين آهي ته پاڪستان کي ماحولياتي انجنيئرن جي اشد ضرورت آهي ۽ قومي ترقيءَ جي شاهراهه تي ماحول جي حفاظت کان سواءِ تيز تيز ڊوڙڻ قومي خودڪشي جي برابر آهي.

پاڪستان ۾ ماحول جي صورتحال ڏينهون ڏينهن خراب ٿي رهي آهي، جنهن جو سبب ترقي جي عمل دوران پيدا ٿيندڙ آلودگي ڪلاڻ به آهي. ٻهراڙين وارن علائقن ۾ روايتي زندگي گهارڻ سبب مصنوعي شيون نسبتا گهٽ استعمال ڪيون ٿيون وڃن، پر گهڻي آباديءَ وارا ٻهراڙيءَ جا علائقا وڏيڪ گندگي پيدا ڪن ٿا. خاص طرح شهرن ۾ گهڻي آبادي وڌيڪ آهي، جتي پلاسٽڪ جي ٿيلهين ۽ ٻين ماحول ۾ ڪجهه وڌيڪ گندو ڪيو آهي، جنهن سان وڻن ٻوٽن کي پڻ نقصان پهچي رهيو آهي.

شهرن ۾ رهندڙ ۳۵ سيڪڙو آباديءَ ماحول کي حد کان وڌيڪ نقصان پهچايو آهي، جو ته ان جي پيدا ڪيل گند ڪچري کان ماحول بچي نه ٿو سگهي.

گهڻي مقدار ۾ گند ڪچري کي گڏ ڪرڻ ۽ تباهه ڪرڻ کان پوءِ ئي ماحول جي لاءِ ڪجهه ڪري سگهجي ٿو نه ته ماحول جي گندي ٿيڻ جي شرح تيز ۽ خطرناڪ ٿيندي ويندي.

هڪ اندازي مطابق پاڪستان جي ۰۰ سيڪڙو شهري آبادي گندي پاڻيءَ جي نيڪالي واري ناقص نظام ۾ قائل آهي ۽ اڪثريت کليل گٽر ۽ نائيلون استعمال ڪري ٿي ۽ استعمال ٿيڻ پاڻيءَ کي صاف ڪرڻ کان سواءِ ئي وهايو وڃي ٿو. ۴۰ سيڪڙو گهرن ۾ نلڪن جي پاڻيءَ جي سهوليت موجود آهي پر انهن کي به ملندڙ پاڻي خاطري جي حد تائين صاف ٿيل نه هوندو آهي. هڪ اندازي مطابق ۳۰ کان ۵۰ سيڪڙو گهرن مان گند ڪچرو گڏ ڪيو ويندو آهي، جنهن جي نتيجي ۾ پاڻي خراب ۽ گندو هوندو آهي ۽ شهري آباديءَ جو تمام وڏو حصو اهو گندو پاڻي استعمال ڪري ٿو، جنهن ۾ ڪچرو صاف نظر ايندو آهي ۽ ماڻهن جي صحت تي برو اثر وجهندو آهي. انهيءَ ڪري ئي پاڪستان ۾ ۴۰ سيڪڙو شهرين جي موت جو ڪارڻ پيٽ جون بيماريون آهن.

پاڪستان جي ترقي پذير ملڪ هجڻ جو مطلب صرف هي نه آهي ته ماحول کي خراب ڪيو وڃي. شهر جن سڀ کان گهڻو نقصان پهچايو آهي، وڌيڪ ترقي يافته آهن ۽ ٻين ترقي ڪيل ملڪن جي شهرن وانگر ماڻهو گهٽيل آباديءَ وارن علائقن ۾ رهن ٿا. پر ترقي ڪيل ملڪن وانگر گند ڪچري کي گڏ ڪرڻ ۽ ان کي تباهه ڪرڻ جو بنيادي ڍانچو تيار نه ڪيو ويو.

۱۰ ملين کان وڌيڪ آباديءَ واري شهر ڪراچيءَ ۾ اندازن صنعتي ۽ گهريلو گند ڪچري جي ۱۰ سيڪڙو حصي کي ٽريٽ ڪيو وڃي ٿو ۽ ان کي ملير ۽ لياري ندين ذريعي سمنڊ ۾ وهايو وڃي ٿو، جنهن ڪري ان مان ندين جي ڪنارن سان رهندڙ آباديءَ کي سخت نقصان پهچي رهيو آهي.

صنعتي ترقيءَ ۾ تيزي اچي رهي آهي ۽ ان طرح سان ماحول جي تباهيءَ ۾ پڻ اضافو اچي رهيو آهي، جڏهن ته ڪجهه صنعتون پڻ نقصان پهچائي چڪيون آهن. قصور ۾ ٽينريز مان نڪرندڙ ڪروميم زرخيز زمين کي، پيٽروليم مان نڪرندڙ ڦوڳ ڪراچيءَ جي سامونڊي ڪناري ۽ ڪيميڪلز ڪالا شاهه ڪاڪو ۾ زبردست ماحولياتي نقصان پهچايو آهي

نيون صنعتون اهڙيءَ طرح پنهنجو ڦوڳ پراڻي روايتي ۽ سستي انداز ۾ ضايع ڪنديون رهنديون، جيستائين حڪومت ان متعلق قدم نه ٿي کڻي ۽ اهڙيءَ طرح نون قانونن ۽ انهن تي عمل ڪرائڻ لاءِ هڪ بنيادي ڍانچي جي ضرورت آهي جيڪو صنعتڪارن کي صنعتي گندگي جي نقصان پهچائيندڙ عمل کان روڪي ۽ ماحول کي خراب ٿيڻ کان بچائڻ جي لاءِ نئين ٽيڪنالوجي جي استعمال ڪرڻ تي مجبور ڪري.

اهڙي طرح ۱۹۹۳ع ۾ قومي ماحولياتي ڪوالٽي معيار (NEQS) جو قانون لاڳو ڪري، انهن مسئلن کي حل ڪرڻ جو پهريون قدم کنيو ويو. اين اي ڪيو ايس ۾ گهريلو ۽ صنعتي گند ڪچري، صنعتي گئس جي خارج ٿيڻ ۽ گاڏين جي دونهين ۽ گوڙ جي حد مقرر ڪئي ويئي پر پوءِ به مڪمل عمل ڪرائڻ ئي اصل چئلينج آهي.

انهيءَ ڪري هڪ معيار مقرر ڪرڻ ۽ ان تي عمل ڪرائڻ سان ٻيا ماحولياتي مسئلا حل ڪري سگهجن ٿا. پر پوءِ به معياري قانون بنائڻ کان پهريائين، ان جي اثرن کي پرکڻ ان تي عمل ڪرائڻ ۽ وقت بوقت ان جي جائزي وٺڻ جي ضرورت پوندي رهي ٿي. ان ڪري پائيدار ۽ جٽادار ترقيءَ جي لاءِ ترقي ۽ ماحولياتي ڪلاڻ ۾ توازن رکڻ ضروري آهي.

ايندڙ سالن ۾ پبلڪ هيلٿ جي ادارن ۽ ملڪ جي قدرتي وسيلن جي باري ۾ به نون قانونن جوڙڻ جي ضرورت پوندي. گهڻن ئي معاملن جي ٽيڪنيڪي فيصلن تي عمل ڪرڻ ضروري هوندو ۽ ماحولياتي انجنيئرنگ، پاڻي صاف ڪرڻ جا پلانٽ، گندي پاڻيءَ جي نيڪال ۽ فضائي آلودگيءَ کي ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ اوزارن جي فراهمي اهم آهي. هي شعبو وڏي عرصي کان سول انجنيئرنگ جو حصو رهيو آهي، پر پوءِ به ڪجهه سائنسي سببن جي ڪري ڌار شعبي جي حيثيت وٺي ويو آهي.

ماحول سان لاڳاپيل سرڪاري، غير سرڪاري ادارن، صنعتڪارن ۽ پرائيويٽ انجنيئرنگ جي ڪوڙ سارن ماهرن سان ملي، پاڪستان ۾ سڀ کان اهم مسئلن، جن سان ماحولياتي انجنيئرنگ نبري سگهي، جي باري ۾ ڳالهه ٻولهه ڪئي ته حيرت انگيز طور تي تمام ٿورڙو تضاد نظر آيو ۽ اڪثريت هيٺين شعبن ۾ متفق نظر آئي.

* پيئڻ جو صاف پاڻي
* گند ڪچري کي ٺڪاڻي لڳائڻ
* استعمال ٿيل پاڻيءَ کي صاف ڪرڻ
* صنعتي گندگيءَ کي تباهه ڪرڻ جو طريقو
* فضائي آلودگي تي ضابطو

آءِ اي ايس اي سڀ کان پهريان ماحولياتي انجنيئرنگ متعلق ايم ايس پروگرام (NUST) ۾ شروع ڪندي ۽ بين الاقوامي معيار مطابق نصاب جي تياري ڪئي وئي آهي. جنهن ۾ ماحولياتي ڪيمسٽري، ماحولياتي مائيڪرو بايولوجي ۽ سيال ميڪانزم وغيره جا مضمون شامل آهن مضمون ۽ مشقون پاڪستان جي ضرورتن، پاڻي صاف ڪرڻ، استعمال ٿيل پاڻيءَ جو استعمال، گندگيءَ کي ضايع ڪرڻ جي مدنظر شامل ڪيا ويا آهن. پروگرام ۾ گهٽ قيمت تي ٽيڪنالوجي مهيا ڪرڻ تي زور ڏنو ويو آهي ۽ سڀ کان وڌيڪ اهم ماحوليات کي جاچڻ لاءِ جديد ليبارٽري جو قيام آهي جيڪا مسئلن جي حقيقت کي جاڻڻ لاءِ بهتر سائنس ۽ انجنيئرنگ جي بنياد سان ئي ممڪن آهي. اين اي ڪيو ايس جي اسٽينڊرڊ کي حاصل ڪرڻ جي لاءِ ۽ قانون جي لاڳو ڪرڻ لاءِ ماحولياتي انجنيئرن جي ضرورت وڌي وئي آهي، جيڪا نسٽ (NUST) لاهور، پشاور ڪراچي ۽ ٻين يونيورسٽين جي پروگرام سان پوري ڪري سگهجي ٿي.

(دي نيوز نومبر ۱۱- ۱۹۹۵ع جي ٿورن سان)

پاڪستان جون غير سرڪاري تنظيمون ٻه واٽي تي

(سنگي جي عمر اصغر خان، پاڪستان ۾ اين جي اوز تحريڪ جي معاشرتي ۽ معاشي ڪردار جي نشاندهي ڪئي آهي).

گذريل ڪيترن ئي سالن کان پاڪستان ۾ غير سرڪاري تنظيمن NGOS جي تعداد ۾ وڏو واڌارو ٿيو آهي. هي تنظيمون مقصدن ۽ طريقہ ڪار جي لحاظ کان ڌار ڌار سڃاڻپ رکن ٿيون پر پوءِ بہ انهن جو مقصد هڪ آهي، معاشري ۾ جمهوري قدرن کي وڌائڻ ۽ معاشرتي ۽ معيشتي طور مثبت تبديلي آڻڻ.

مذهب ۽ انسانيت کان متاثر ٿي ننڍن يا وڏن گروپن ۾ عام ڀلائي جا ڪم ڪرڻ برصغير هند- پاڪ جي ثقافت جو حصو رهيو آهي، جڏهن تہ هائوسنگ سوسائٽيز، ڪوآپريٽوز يا ٻيون اهڙي قسم جون تنظيمون بہ ان جي ئي شڪل آهن.

افغان جنگ جي ڪري غير ملڪي امدادي تنظيمن جو هڪ وڏو انگ، جنگ کان متاثر ماڻهن جي بحالي ۽ امداد ۽ سندن دلجوئي خاطر پشاور ۽ ٻين مهاجر ڪئمپن ۽ آبادين ۾ پهتو. پر پوءِ بہ غير سرڪاري تنظيمن طرفان ترقياتي ۽ ايڊووڪيسي جو ڪم نئون آهي، جنهن جو سلسلو ١٩٩٠ع کان شروع ٿيئي ٿو.

ملڪ ۾ فوجي حڪومت، مذهبي چڪتاڻ، اميريءَ ۽ غريبيءَ جو وڌندڙ فرق وسيلن جي غير منصفانہ ورهاست ۽ حڪومت طرفان غريب عوام جي مسئلن کي حل ڪرڻ کان معذوري وارن لاڙن عوام سبب پنهنجي مفادن جي حفاظت ۽ پنهنجي مدد پاڻ ڪريو جي بنياد تي گروپ منظم ڪرڻ ۽ تنظيمون ٺاهڻ جو رواج پيو. جڏهن تہ سياسي تنظيمن ۽ سياسي چرپر ۽ تحرڪ تي بندش، ميڊيا تي حڪومتي قبضي ۽ يونيورسٽين ۾ چڪتاڻ جي ڪري ماڻهن متبادل پليٽ فارم قائم ڪري، جمهوريت، سياسي تبديلي ۽ ترقيءَ لاءِ پنهنجين ڪوششن جي شروعات ڪئي. پوءِ ڪٿي اهو تحقيقي مطالعو هجي يا برادري ۾ تعليم کي عام ڪرڻ توڙي ترقياتي ڪم ڪرائڻ اهي شيون متبادل شعبي طور سامهون آيون.

ان ۾ ڪجھ گروپن جي جمهوريت ۽ معاشي معاشرتي مسئلن جي لاءِ جدوجهد نمايان آهي. ٧٠ جي ڏهاڪي جي آخر ۽ ١٩٨٠ع کان پوءِ ترقي پسند سوچن وارن ماڻهن تي رياستي دٻاءَ جي نتيجي ۾ ابرندڙ ترقي پسند تنظيمون بہ اهڙيءَ ئي طرح جمهوريت لاءِ جدوجهد ۽ عوامي معاشري کي مضبوط ڪرڻ لاءِ بهترين وسيلو بڻيون.

اين جي اوز جو جواز:

٩٠ع جي ڏهاڪي ۾ سياسي پارٽين جي طرفان عوامي مسئلن ۽ سماجي تبديلي آڻڻ ۾ ناڪامي جي ڪري عوام سياسي تنظيمن کان بدظن ٿي دور ٿيڻ لڳو گذريل ٦ سالن ۾ ٦ حڪومتن جي تبديلي ۽ پارليامينٽ تي وڏن وڏن جاگيردارن ۽ ڪاروبارين جو اثر، چونڊن ۾ ڌانڌليون، بدعنوانيون ۽ ڪرپشن، حڪمرانن جون عياشيون ۽ فضول خرچيون عوام کي سياسي پارٽين کان مايوس ۽ بدظمن ڪرڻ لاءِ ڪافي آهن.

وڌندڙ بي روزگاري، سماجي خدمتون مهيا ڪرڻ ۾ ناڪامي، پيئڻ جو صاف پاڻي نہ ملڻ، زندگي بچائيندڙ دوائن جي ميسر نہ هجڻ، هائوسنگ ۽ معاشرتي اڻبرابري ۽ ٻين مسئلن سماج کي پڇ ڊاھ جو شڪار بڻائي ڇڏيو آهي. انساني حقن جون خلاف ورزيون ۽ ناڪافي بنيادي ضرورتن جي ڪري عدالتي نظام، حڪومت ۽ ٻين ادارن تان عوام جو ويساھ ختم ٿي ويو آهي.

عوام جي خدمت ڪرڻ وارن ادارن جي ناڪامين ۽ انساني حقن جي لتاڙ ئي غير سرڪاري تنظيمن جي اهميت وڌائڻ ۽ انهن جي صحيح هجڻ لاءِ ڪافي آهن.

چاڪاڻ تہ اهڙين شين جي رد عمل ۾ ئي عوام پاڻ کي نظم ڪرڻ شروع ڪيو. حالانڪ هيءَ حڪومت جي ذميواري آهي تہ اها عوام جون بنيادي ضرورتون پوريون ڪري، جنهن ۾ اها ناڪام رهي آهي. جڏهن تہ غير سرڪاري تنظيمون پنهنجي سرگرمين ۽ ڪاميابين سان حڪومت لاءِ مثال قائم ڪري رهيون آهن تہ عوام لاءِ ڀلائي جا منصوبا ۽ پروگرام ڪيئن ڪامياب بڻائي سگهجن ٿا.

سرد جنگ جي پڄاڻي ۽ افغانستان مان روسي فوجن جي موٽ کان پوءِ ٩٠ع جي ڏهاڪي ۾ امداد ڏيندڙ ادارن اين جي اوز جي مدد ڪرڻ [illegible] سوچيو ۽ انهن کي ايڊووڪيسي ۽ ترقياتي ڪمن لاءِ امداد ڏيڻ جي شروعات ڪئي. اهڙا گروپ جن کي خالص "سياسي" سمجهيو ويندو هو انهن کي ترقي ۽ تبديليءَ جي عمل ۾ شامل ڪيو ويو. نہ رڳو پاڪستان پر پوري خطي ۾ اين جي اوز جي تحريڪن ۾ دلچسپيءَ جو سبب انهن جي بهترين ڪارڪردگي آهي. مگر حڪومت ۽ ميڊيا انهن تي شڪ ڪندا رهيا آهن. حالانڪ سماجي تنظيمون ڪيترن ئي ڏکيائين جي باوجود غربت، ناانصافي، فرقيواريت ۽ ٻين برائين خلاف جدوجهد ڪنديون رهيون آهن.

حڪومت- اين جي اوز تعلقات ۾ ڦيٽاڙو:

پاڪستان ۾ سماجي معاشي تبديليءَ جي لاءِ نظام تي ڪهڙا اثر پئجي سگهن ٿا؟ N.G.D.O سيڪٽر حڪومت جي مقابلي ۾ هڪ ننڍڙو ۽ نئون شعبو آهي، جيڪو سماجي، سياسي ۽ معاشي مسئلن جي حل لاءِ جاکوڙي رهيو آهي ۽ ان جي ڪارڪردگي نہ صرف ٻاهرين دنيا پر ڪم ۾ شامل ڪميونٽيز ۾ پڻ ساراهي وڃي ٿي. ان شعبي جي ٻي ڪاميابي حڪومت جي طرف کان "گڏيل" جي فارمولي کي قبول ڪرڻ آهي.

ان ڪري گذريل ڪجھ سالن کان ماڻهو وڌ ۾ وڌ پاڻ تنظيمون ٺاهي پاڻ کي منظم ۽ متحد ڪري رهيا آهن ۽ ان سان گڏوگڏ ساڳي سوچ ۽ نظريي وارا ماڻهو پڻ سوسائٽي کي تبديل ڪرڻ وارين ڪوششن ۾ رڌل آهن.

پاڪستان ۾ غير سرڪاري تنظيمن جي پاليسين جي سلسلي ۾ ڪيترائي پيرا مذاڪرا ۽ بحث مباحثا ٿيندا رهيا آهن ۽ ائين پيو معلوم ٿئي تہ ايندڙ ڪجھ سالن ۾ مختلف تنظيمن ۾ ڪم ڪندڙ فرد هڪ گروپ جي شڪل اختيار ڪري وٺندا ۽ پيشہ ور ماڻهن سان ملي ڪري، اهي هڪ متبادل پليٽ فارم بڻائي وٺندا.

پر پوءِ بہ ان جو دارومدار مختلف معاملن تي آهي، جن ۾ حڪومت ۽ اين جي اوز جا تعلقات سڀ کان اهم آهن. ڇا حڪومت ۽ غير سرڪاري تنظيمون سماجي معاشي تبديلين لاءِ گڏجي ڪم ڪنديون؟ يا حڪومت اهڙين تنظيمن کي پابند ڪرڻ چاهي ٿي. حڪومت طرفان کنيل قدمن مان پوئين ڳالھ وڌيڪ چٽي محسوس ٿئي ٿي تہ حڪومت اهڙن ادارن تي پابندي وجهندي ۽ ان سلسلي ۾ جيڪڏهن سماجي تنظيمن جي رجسٽريشن ۽ ريگيوليشن ايڪٽ ١٩٩٤ع کي اسيمبلي پاس ڪري ٿي تہ پوءِ تمام گهڻا مسئلا پيدا ٿي پوندا.

اين جي اوز طوفان هي سوال وري وري پڇيو وڃي ٿو تہ ڇڻ قانونن جي موجودگيءَ ۾ نئون بل آڻڻ جي آخر ڪهڙي ضرورت آهي؟ پر پوءِ بہ قانون پٽاندڙ امداد ڏيندڙ ادارن کي حڪومت طرفان اطلاع ڏنو ويندو تہ انهن ڪنهن کي ڪهڙي مقصد لاءِ امداد ڏني آهي؟ موجوده قانون پڻ سماجي تنظيمن کي آڊٽ ڪرائڻ ۽ سالياني رپورٽ ڏيڻ لاءِ پابند بڻائين ٿا.

تقريباً سموريون غير سرڪاري تنظيمون، سوسائٽيز ايڪٽ ١٨٦٠ع، سوشل ويلفيئر ايجنسيز ايڪٽ ١٩٦١ع ۽ ڪمپنيز آرڊيننس ١٩٨٤ع تحت

رجسٽرڊ آهن ۽ انهن قانونن ۾ حڪومت کي اين جي اوز تي پابندي لڳائڻ جا اختيار به حاصل آهن ۽ انهن قانونن ۾ وڏيڪ نيون تبديليون به ڪري سگهجن ٿيون.

جولاءِ ۱۹۹۴ع ۾ اسلام آباد ۾ ۴۰ غير سرڪاري تنظيمن جي هڪ اجلاس ۾ متوقع بل تي ڳڻتي جو اظهار ڪيو ويو ۽ نئون بل آڻڻ جي بجاءِ پراڻن قانونن کي مڪمل طور تي لاڳو ڪرڻ لاءِ زور ڏنو ويو. سندن خيال ۾ نئين بل سان بدعنواني، بي جا مداخلت ۽ اقربا پروري جا دروازا کلي ويندا. پر پوءِ به نئين بل سان حقيقي ۽ هٿ ٺوڪين تنظيمن جي وچ وارو فرق ظاهر ٿي پوندو.

سرڪاري تنظيمون:

هن وقت جڏهن اين جي اوز کي ڊونر (امداد ڏيندڙ) ادارن جي حمايت حاصل آهي، حڪومت ۽ عالمي ادارا اين جي اوز جي پاليسين تي اثر انداز ٿيڻ لاءِ ڪوششون ڪري رهيا آهن. ان ڪري حڪومت به ڪجهه تنظيمون ٺاهي، انهن جي ذريعي ترقياتي ڪم ڪرائڻ شروع ڪيا آهن ۽ انهن تنظيمن کي "پيرا اسٽيٽ" تنظيمون چيو وڃي ٿو جڏهن ته امداد ڏيڻ وارن ادارن به ان ۾ پنهنجو ڪردار ادا ڪرڻ شروع ڪيو آهي. امداد ڏيڻ وارن ادارن به اهڙين حڪومت جي سرپرستيءَ هيٺ هلندڙ تنظيمن کي ترقياتي ڪمن لاءِ فنڊز ڏيڻ شروع ڪيا آهن. اهڙيون تنظيمون صوبائي ۽ ڳاڻي سطح تي رورل سپورٽ پروگرام (RSP) جي ذريعي ڪم ڪري رهيون آهن.

اترين علائقن ۾ آر ايس پي جي ڪاميابيءَ کان پوءِ ٻين علائقن ۾ به ان جي ڪاميابيءَ جو جواز بڻائي، اهڙين تنظيمن جي امداد ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي پئي وڃي. پر ٻين علائقن ۾ اهڙي پروگرام (RSP) جي ڪاميابي لاءِ اجا ڪجهه نه ٿو چئي سگهجي.

ان سان گڏوگڏ ٻهراڙين جي ترقياتي پروگرام جي ماڊل کي نه رڳو پاڪستان پر ڏکڻ ايشيا تي به لاڳو ڪرڻ جون ڪوششون ٿي رهيون آهن. هن وقت هي ٿي رهيو آهي ته جڏهن گهڻا ماڻهو ۽ تنظيمون هي سمجهن ٿا ته حڪومت جو مرڪزي نظام ناڪام ٿي چڪو آهي ۽ مقامي آباديءَ جو حڪومت جي ترقياتي ڪمن ۾ شامل نه هجڻ جي ڪري اهڙيون آباديون پنهنجيون تنظيمون پاڻ ٺاهي رهيون آهن ۽ عوام کي سهوليتون پهچائڻ لاءِ مقرر ڪيل سرڪاري ادارن کان پنهنجن منصوبن کي مڪمل ڪرائڻ جا مطالبا ڪري رهيون آهن. انهن ادارن جي ڪارڪردگيءَ جي ڪري عوامي معاشري جي لاءِ حمايت حاصل ٿي رهي آهي ۽ اهڙو معاشرو جتي طاقت ۽ اختيار هميشه سياسي ۽ سماجي ترقيءَ جي پٺيان پٺيان هلن ٿا/ اختيار ڪيا وڃن ٿا.

آر ايس پي جهڙيون حڪومت جون حمايت حاصل ڪيل يا حڪومت جي سرپرستيءَ ۾ هلندڙ تنظيمون جتي ٻهراڙيءَ وارن علائقن ۾ عوام جي ڀلائيءَ لاءِ ترقياتي ڪم ڪرائڻ ۾ جنبيل آهن. اتي اهي جبر، تشدد ۽ ناانصافيءَ خلاف ڳالهه ٻولهه نٿيون ڪن ۽ حڪومت سان تعلق هجڻ جي ناتي حڪومت خلاف ڪوبه قدم کڻڻ کان لنوائن ٿيون.

ترقياتي ڪمن ۽ ايڊووڪيسي ۾ رڌل تنظيمون معاشري جي پيڙهيل طبقن عورتن ۽ ٻارڙن جي حمايت ڪندي، انهن جي حقن لاءِ جدوجهد به ڪري رهيون آهن ۽ انهن کي منظم ۽ مضبوط ڪرڻ ۾ مصروف آهن ته جيئن اڳتي هلي اهي پنهنجا حق پاڻ گهري سگهن ۽ انهن جي حفاظت به ڪري سگهن.

اهو سڀ ڪجهه هوندي به پائيدار ترقي صرف تڏهن ئي ممڪن آهي جڏهن عورتون، ٻار ۽ ٻيا پيڙهيل ۽ ڪمزور طبقا حڪومت جي فيصلن ۾ شريڪ ٿين ۽ اهي ترقي واري عمل جي منصوبا بندي ڪرڻ ۾ حصيدار ٿين ۽ پاڻ به عمل ڪن. ملڪ جي سماجي، معاشي تبديلي ۽ ترقيءَ جو اهوئي اڪيلو رستو آهي.

ﮓﮓﮓﮓﮓﮓﮓ

PECHS
۱۹۹۵ع ۾ داخل ڪيل نوان ڪيس

۱- پلاٽ نمبر -A106
مسمات ممتاز يوسف
درخواست گذار
خلاف
ڪراچي بلڊنگ ڪنٽرول اٿارٽي ۽ ٻيا- مدعا عليه

۲- پلاٽ نمبر -B166
1- مصطفيٰ ولد پيار علي ۲- علي رضا ولد غلام علي ۳- محمد هادي ولد غلام علي ۴- محمد تقي مهدي ولد حاجي غلام علي ۵- علي رضا ولد شير علي ٦- محمد سليم ولد شير علي ۷- مسز نسرين زال محمد عارف ۸- مسز نفيسه زال صادق حسين ۹- شميم زهره زال تنوير رضا ۱۰- حسين علي ڪاناني ولد امير علي ڪاناني درخواست گذار

سڀ ڪراچيءَ جا مسلم بالغ شهري معرفت پنهنجي وڪيل مصطفيٰ ولد پيار علي ڪراچي بلڊنگ ڪنٽرول اٿارٽي مدعا عليه، وڪيل سلمان حامد.

جيڪڏهن هن سلسلي ۾ وڌيڪ صلاحون آهن ته اسين اوهان کي درخواست ڪيون ٿا ته اهي سفارشون "شهري" جي آفيس ۾ موڪليو ته جيئن انهن تي عمل ڪرائڻ ۾ سهوليت ٿئي. اسان کي اميد آهي ته پلاٽن جي الاٽمينٽ ۾ ڪا به بدمزگي نه ٿئي. جيڪڏهن ڪوبه اسڪول سرفهرست رهڻ ۾ ناڪام ٿيو ته ان جو مطلب اهو ناهي ته اهو سٺي تعليم ڏيڻ ۾ ناڪام رهي، پر ان جو مطلب هي ٿيندو ته ان کي معاشري جي لاءِ پنهنجي اجتماعي ذميداري پوري ڪرڻ ۽ پنهنجن ٻارڙن کي هڪ سازگار تعليمي ماحول ۾ تعليم ڏيڻ جي لاءِ اسڪول جي پلاٽ جي حاصل ڪرڻ ۾ ٿوري دير ٿيندي.

گارڊن ايسٽ
۱۹۹۵ع ۾ داخل ڪيل نوان ڪيس

۱- پلاٽ نمبر ۲۹۴
زرمينه دستور ۽ ٻيا
درخواست گذار
خلاف
صوبو سنڌ ۽ ٻيا- مدعا عليه
وڪيل- ايم- ايل شاهاڻي

۲- پلاٽ نمبر ۲۱۷
وامق زبيري
درخواست گذار
خلاف
صوبو سنڌ ۽ ٻيا- مدعا عليه
وڪيل صبيح الدين احمد

۳- پلاٽ نمبر ۲۱٦
ارشد زبيري ۽ ٻيا
درخواست گذار
خلاف
سيڪريٽري هائوسنگ
مدعا عليه
وڪيل صبيح الدين احمد

۴- پلاٽ نمبر ۲۵۸
او- بي نظارت ۽ ٻيا-
درخواست گذار
خلاف
صوبو سنڌ ۽ ٻيا- مدعا عليه
وڪيل- ايم- ايل شاهاڻي

۵- پلاٽ نمبر A ۱۳۲۷/1
احمد علي ۽ ٻيا
درخواست گذار
خلاف
سيڪريٽري هائوسنگ ۽ ٻيا-
مدعا عليه
وڪيل صبيح الدين احمد

٦- پلاٽ نمبر: ۲ ۱۹۵-E/2
محمد اسلم ڪٽا
درخواست گذار
خلاف
ڪراچي بلڊنگ ڪنٽرول
اٿارٽي- مدعا عليه
وڪيل صبيح الدين احمد

بقايا منڇر جي خراب صورتحال

مختلف حصن مان پاڻيءَ جا نمونا کنيا ۽ مقامي ماڻهن کان معلومات وٺڻ لاءِ ساڻن ڳالهه ٻولهه ڪئي. مقامي ماڻهن موجب ڪاراڻ ۾ واڌ جو سڀ کان وڏو سبب اهو آهي ته اسڪارپ جي ايراضيءَ مان جمع ڪيل سڄو ڪارو پاڻي مين نارا ويلي ڊرين ڪئنال ذريعي منڇر ڍنڍ ۾ ڇوڙيو وڃي ٿو. هي سمورو ڪارو پاڻي جيڪو اسڪارپ ٽيوب ويلن ۽ ڊرينيج سسٽم ذريعي نهر ۾ جمع ٿئي ٿو، ان ۾ ٻنين مان وهي ايندڙ پاڻ ۽ جيت مار دوائن جا جزا به شامل هوندا آهن.

ڪارو پاڻي منڇر ۾ ڇوڙڻ رائٽ بينڪ علائقي جي ڪاري پاڻيءَ کي نيڪال ڪرڻ يا ڪيڻ جو سڀ کان خراب طريقو ثابت ٿيو آهي. ان ڏس ۾ ڪجهه ٻيون تجويزون به تي سگهن ٿيون. ١- اهو پاڻي سنڌو درياهه ۾ وهايو وڃي. ٢- اهو پاڻي تلائن ۾ وڌو وڃي ٣- ساڄي ڪنڌيءَ تي موجود خراب پاڻيءَ کي ان رٿا سان ملايو وڃي جنهن تي ڪاهي ڪنڌيءَ تي ڪم هلي رهيو آهي. (اها رٿا تڪميل هيٺ آهي ۽ توقع آهي ته اها ١٩٩٧ع ۾ مڪمل ٿيندي). ان کي هڪ سائفن ناليءَ ذريعي ملائي سگهجي ٿو. جيڪا سنڌو دريا جي هيٺان تعمير ڪئي وڃي. خبر پئي آهي ته تازو ئي هڪ اعليٰ سطحي اجلاس ۾ آخري متبادل رٿ تي غور ڪيو ويو ۽ ان تي ئي عمل جو فيصلو ڪيو ويو هو پر جيئن ته ان تي ڳرا خرچ ايندا، ان ڪري ان کي ترڪ ڪيو ويو.

ماحوليات جي ماهرن ڪاري پاڻي کي منڇر ۾ وجهڻ جي مخالفت ڪئي هئي ۽ ان جي سنگين نتيجن کان خبردار ڪيو هو. ميسرز پنٽنگ ٽيڪنيڪل سروسز ۽ ايان ميڪڊولينڊ ايسوسيئيٽس ١٩٨٠ع واري ڏهاڪي ۾ رائٽ بينڪ ماسٽر پلان جي باري ۾ پنهنجي تجرباتي رپورٽ ۾ اڳڪٿي ڪئي هئي ته منڇر تي ان جا خراب اثر پوندا. مين نارا ويلي ڊرين ڪئنال جي ذريعي خريف جي فصل جي عروج مهل اٽڪل ٨- هزار ڪيوسڪ ڊرينيج جو ڪارو پاڻي ڍنڍ ۾ وڌو وڃي ٿو، جنهن ۾ ڪاري پاڻيءَ جي شرح ١٧٠٠ حصا في ملين (پي پي ايم) ٿئي ٿي. ربيع جي مند ۾ اخراج ٥٠٠ کان ١٠٠٠ ڪيوسڪ هوندو آهي پر ڪاراڻ جي شرح وڌي ٢٥٠٠ کان ٥٠٠٠ پي پي ايم تائين وڃيو پهچي.

مين نارا ويلي ڪئنال جي ذريعي ڍنڍ ۾ ڪارو پاڻي اوتڻ سبب هاڻي ڍنڍ ۾ ڪاراڻ جي سطح ٢٥٠٠ پي پي ايم تي وڃي آهي جڏهن ته ١٩٨٩ع ۾ اها حد ٢٣٣٠ پي پي ايم رڪارڊ ڪئي وئي هئي، جنهن جو مطلب هي آهي ته سن ٢٠٠٠ع تائين ڍنڍ جو پاڻي ايترو ڪارو ٿي چڪو هوندو جو ان ۾ حياتيءَ جي ڪابه شڪل زنده رهي نه سگهندي.

سنڌو درياهه جي ساڄي ڪنڌيءَ تي اسڪارپ واري علائقي جي وڌندڙ ڪاري پاڻيءَ سان نه رڳو حياتياتي اوسر کي نقصان پهچي رهيو آهي پر وڏي پئماني تي غريب ملاح ڪٽنب بي گهر ٿي رهيا آهن. هيءَ ماحولياتي اٿلپٿل ان ڪري ٿي رهي آهي جو وڌندڙ ڪاري پاڻيءَ سبب يا ته مڇيون جوءِ ڇڏي وڃن آهن يا انهن جو نسل ڪونه پيو وڌي. نتيجو اهو نڪتو آهي جو مڇيءَ جو شڪار گهٽجي ويو آهي ۽ مهاڻا، جيڪي هتي صدين کان رهندا پيا اچن، هاڻي مجبور پيا ٿين ته پنهنجو گهر ٻار ۽ ٽاڪ ڇڏي ڏين. مهاڻن جا ٥٠٠ کان وڌيڪ ڪٽنب اڳ ئي روزگار جي تلاش ۾ ڪينجهر ۽ اهڙن ٻين علائقن ڏانهن لڏي چڪا آهن.

ماهي گيريءَ جي ماهر جناب خورشيد احمد جو چوڻ آهي ته منڇر ڍنڍ مٺي پاڻيءَ جي مڇين جي شڪار لاءِ سڀ کان وڏي ڍنڍ هئي. ڍنڍ ۾ ملندڙ مڇيون اصل ۾ سنڌو درياهه مان اچن ٿيون ۽ ڍنڍ ۾ نسل وڌائين ٿيون. وڌندڙ ڪاري پاڻيءَ کان سواءِ ڪجهه ٻيا سبب به آهن جن جي ڪري مڇين جو تعداد گهٽيو پيو وڃي، مثال طور مهاڻا جار جي ذريعي ننڍي سائيز جون مڇيون جهلي رهيا آهن، جنهن جي نتيجي ۾ مڇين جو ذخيرو تيزيءَ سان گهٽجي رهيو آهي. مڇي مارڻ جي غلط طريقن سبب گوشت خور مڇين جي آبادي وڌي رهي آهي.

١٩٥٠ع ۾ هن ڍنڍ مان ٢٠٠٠ ميٽرڪ ٽن مڇي هر سال شڪار ٿيندي هئي جيڪا هاڻي گهٽجي فقط ٣٠٠ ٽن هر سال بچي آهي. اهو ذهن ۾ رهي ته فشريز واري کاتي ننڍي سائيز جون مڇيون مارڻ تي پابندي وجهي ڇڏي هئي پر ملاح برادريءَ جي دهاءَ سبب هاڻي نئين وڏي وزير جي حڪم سان اها پابندي هٽائي وئي آهي جو ته سنڌس چونڊ وارو تڪ دادو ئي آهي جنهن ۾ منڇر ڍنڍ به شامل آهي. ماهي گيريءَ جا ماهر چون ٿا ته منڇر ڍنڍ ۾ ماهي گيريءَ کي بچائڻ لاءِ ماهيگريءَ جي طريقن ۾ تبديلي آڻڻ جي تمام گهڻي ضرورت آهي.

هڪ ٻيو سبب، جنهن ڪري، ڍنڍ جو ماحولياتي توازن خراب ٿي رهيو آهي. مهاڻن ۽ آبادگارن جي وچ ۾ تڪرار آهن. ڍنڍ جي ڀرپاسي ۾ رهندڙ ماڻهو منڇر جي ويجهو وڌيون ايراضيون عارضي طور پٽي هيٺ آڻين ٿا جنهن ڪري ٻنهي برادرين ۾ جهيڙا ٿيندا رهن ٿا. آبادگارن جو مفاد ان ۾ آهي ته ڍنڍ خالي هجي. گهٽ پاڻيءَ جو مطلب آهي ته پوکيءَ لاءِ وڌيڪ ايراضي موجود هوندي. جيئن ته آبادگار عام طور تي بااثر زميندار ۽ جاگيردار هوندا آهن ان ڪري هو آبپاشي کاتي تي به اثر انداز ٿيندا آهن. سندن خواهش هوندي آهي ته ڀرين واهه ۾ جيڪو دانستر ڪئنال ذريعي ڳنڍيل زرعي علائقن کي پاڻي ڏئي ٿو ۾ پاڻيءَ جو وهڪرو وڌايو وڃي.

منڇر ڍنڍ هڪ وسيع آبي ذخيرو ۽ وچ اوڀر کان ايندڙ آبي پکين ۽ ٻدڪن جي سياري واري پناهه گاهه آهي. ان هوندي به هن

> سنڌو درياهه جي ساڄي ڪنڌيءَ تي اسڪارپ واري علائقي جي وڌندڙ ڪاري پاڻيءَ سان نه رڳو حياتياتي اوسر کي نقصان پهچي رهيو آهي پر وڏي پئماني تي غريب ملاح ڪٽنب بي گهر ٿي رهيا آهن. هيءَ ماحولياتي لڏپلاڻ ان ڪري ٿي رهي آهي جو وڌندڙ ڪاري پاڻيءَ سبب يا ته مڇيون جوءِ ڇڏي ويون آهن يا انهن جو نسل ڪونه پيو وڌي. نتيجو اهو نڪتو آهي جو مڇيءَ جو شڪار گهٽجي ويو آهي ۽ مهاڻا، جيڪي هتي صدين کان رهندا پيا اچن، هاڻي مجبور پيا ٿين ته پنهنجو گهر ٻار ۽ ٽاڪ ڇڏي ڏين.

وشال آبي ذخيري کي جهنگلي جيوت لاءِ محفوظ علائقو نہ قرار ڏنو ويو آهي. ان جو وڏو سبب اهو آهي تہ ڍنڍ جي فطري ماحولياتي نظام ۾ انساني مداخلت وڏي پيماني تي موجود آهي، ڪارڻ سبب مڇين جي تعداد تي ڏاڍو خراب اثر پيو آهي. جنهن ڪري پکين جي خوراڪ بہ گهٽجي رهي آهي. ان جوهڪ ٻيو منفي اثر اهو ٿيندو تہ مڇيءَ جي کوٽ سبب مقامي ماڻهو ننڍي مڇي بہ جهليندا جنهن تي سندن آمدني ۽ خوراڪ جو دارومدار آهي.

منڇر ڍنڍ مقامي ماڻهن لاءِ تہ رڳو پيئڻ جي پاڻيءَ جو وڏو ذريعو آهي پر دادو ضلعي ۽ ڀرپاسي جي علائقن لاءِ زرعي آبپاشيءَ جو بہ ذريعو آهي. هاڻي، کاري پاڻيءَ ۾ اضافي سبب ڍنڍ جو پاڻي پيئڻ جوڳو نہ رهيو آهي. جڏهن تہ دانستر واهہ جي ذريعي ايندڙ پاڻي جيڪو آبپاشيءَ لاءِ استعمال ڪيو وڃي ٿو، سبب ڪمانڊ ايراضيءَ ۾ سم ۽ ڪلر وڌيڪ تيزيءَ سان پکڙجي رهيو آهي.

کاري پاڻيءَ کان سواءِ اسڪوپ جي ٽيم مشاهدو ڪيو تہ ڍنڍ جي پاڻيءَ ۾ انساني غلاظت ۽ ٻي گدلاڻ سبب وڌ غير صحتمند ماحول پيدا ٿي رهيو آهي. جيئن تہ اهو پاڻي غريب ماڻهن جي گذر سفر جو اڪيلو ذريعو آهي، تنهن ڪري انهن ۾ گيسٽرو ۽ پاڻيءَ جي ذريعي پکڙجندڙ بيمارين سبب موتن جي شرح بہ وڌي رهي آهي.

ويجهي مستقبل ۾ منڇر جي ڀرپاسي ۾ آبادي گهٽجي ويندي ۽ فصلن جي پوکي ۽ علائقي جي معيشت بہ ڏاڍي متاثر ٿيندي. نباتيات ۽ حيوانيات متاثر ٿيندي ۽ ڍنڍ ۾ پلجندڙ مڇيون، پاڻي جي تمام ننڍڙي مخلوق، ٻوٽا، آبي پکين جا ٽاڪ مطلب تہ خوراڪ جو سڄو سرشتو ۽ تسلسل خطري ۾ آهي.

ڀرپاسي مين ناراويلي ڊرين ڪئنال مان پاڻيءَ جي لاڳيتي آمد سان ڍنڍ ۾ کاري پاڻيءَ جو ذخيرو وڌندو ويندو جنهن سبب پوکيءَ لائق زمين تي ٻوڙ جو خطرو وڌندو ويندو. ان ڳالهہ جو بہ ڊپ آهي تہ برسات جي مند ۾ هاڻوڪو حفاظتي بند پاڻي جو دٻاءُ برداشت ڪري نہ سگهي ۽ اهڙي صورت ۾ ڪروڙها گيلن کارو پاڻي صحتمند زرعي ايراضيءَ کي بہ تباهہ ڪري ڇڏي.

منڇر ڍنڍ جي تباهي حڪومت ۽ امداد ڏيندڙ ادارن جي غير عقلي پاليسين جو نتيجو آهي ڇو تہ انهن پنهنجين رٿائن جي رٿابندي ڪرڻ مهل ماحولياتي پهلوئن تي غور نہ ڪيو.

زراعت ۽ آبپاشي جي غلط ۽ نامناسب طريقن سبب اسان سم ۽ ڪلر جي ڏٻڻ ۾ ڦاسجي پيا آهيون ۽ ان مسئلي تي ضابطي جي ڪوشش ۾ اسان ٻيا مسئلا پيدا ڪري رهيا آهيون.

منڇر ڍنڍ تي مڇي مارڪيٽ جو ڏيک

جديد چين

بہ واٽ تي

عوامي جمهوريہ چين جو رجحان بتدريج مارڪيٽ اڪانامي جي طرف وڌي رهيو آهي. بيجنگ ۾ بلند عمارتون ٺهي رهيون آهن ۽ هي تصوير بيجنگ جي مصروف ڪاروباري علائقي جي آهي. مارڪيٽ اڪانامي سان ملڪ ۾ جيڪا خوشحالي اچي رهي آهي ايندڙ سالن ۾ چينين کي انجي ڇا قيمت ادا ڪرڻي پوندي اهو تہ وقت ئي ٻڌائيندو

فوٽوگرافي ش- فرخ